

A M E R I K A .

(38.400,000 □ klm. és 100 millió l.)

Kiterjedése, határai és világhelyzete. Amerika kiterjedése 38.400,000 □ klm., az északi szigetekkel együtt 41.860,000 □ klm.; Éjszak-Amerikára esik a sarki szigetek nélkül 19.845,000 □ klm., Déli Amerikára pedig 17.752,000 □ klm. Az Új-Világ 15,000 klm. hosszúságában a Föld majdnem összes övein keresztül, az északi sarki övtől majdnem a déli félgömb hideg övéig terjeszkedik. E hosszú terület északi határát a Jeges-, a keletit az Atlanti-, és a nyugatit a Csendes oceán képezi.

Az összes világrészek közt Amerika közeledik leginkább a földgömb sarkaihoz. Éjszakyugaton mintegy 96 klmnyire ér Ázsiához, mindazáltal mégis Európa és Afrika felé sokkal könnyebb az összeköttetés Amerikával, mert ezek partjaival az ó partvidéke párhuzamosan vonul, ellenben Ázsiának megfelelő partvidéke északról délfelé mindinkább eltér az Új-világrésztől. A Béringi tengerszoros igaz csak 96 klm. széles, de a két világrész az egyenlítő alatt már 180 °nyira van egymástól; ellenben Amerikának keleti partjai három helyen közelednek az Ó-világrészhez, és pedig Norvég-hon és Grönlandnál (1400 klm.), Irhon és Labrador átellenében (3000 klm.), és végre Afrika és Roquefok közt (2300 klm.). Világhelyzetének legnagyobb előnye így az, hogy két világ oceán közt terül el, melyek közt a keskenyebb keleti, a világ legműveltebb részeivel hozza érintkezésbe. — Éjszak-Amerika nem ér az egyenlítőhöz, Déli Amerika ellenben azon túl északra is terjeszkedik: az egyenlítő felé való ezen aránytalan helyzetéből magyarázható meg Amerika két felének szereplése is a világkereskedésben. Déli Amerika soh'se fogja azt a fontosságot elérhetni, minővel Éjszak-Amerika bír, de mégis amaz kedvezőbb helyzetű, mint Afrika, mely physikai tekintetben távolról sem mérkőzhetik Déli Amerikával.

Vízszintes tagozata. Amerika a többi világrésztől abban különbözik, hogy északról délre nagyon hosszúra nyúlik. Az egész világrész két, — alakra nézve hasonló és nagyságra nézve meglehetősen egyenlő félre oszlik fel, melyek földszoroszerű keskeny terület által egymással összefüggnek és a közbeeső földközi tenger által egymástól ugyan elválasztva, de a közbeeső szigetlánc által ismét áthidalva vannak. Mind a két fél

(Éjszaki és Déli Amerika) törzse derékszögű háromszögbe szorítható. E két derékszög átlója a Csendes oceán felé fordul, míg a befogók az Atlanti oceán mentében huzódnak. Már e mértani idomok sajátágaiból kitetszik, hogy a keleti, tehát Európa felé fordított oldal, sokkal kedvezőbb tagoltaságú, mint a nyugati: úgy tetszik, mintha Amerika kelet felé tárná ki karjait, hogy onnét műveltséget nyerjen, melyet önmagától nem birt kifejteni. S valóban, különösen éjszakeleti oldala, nemcsak a legtökéletesebben van kifejlődve öblök, kikötők és szigetek által, hanem kedvező tengeri áramok és hasonló égalji viszonyok is előmozdítják az Ó-világ legműveltebb vidékeivel való közlekedését. Mindenek előtt az Új-világ részei közül Éjszak-Amerika az, mely az európai műveltség iránt a legfogékonyabbnak bizonyult: ez volt egyszersmind a magasabb műveltség közvetítője déli szomszédja felé. Míg Ázsia déli félszigetei (különösen a középső) az üres Indiai oceánba nyomulnak, — s míg Európa déli félszigeteinek átellenes partjai (Áfrikában) nagyrészt kietlenek; addig Éjszak-Amerika déli része a gazdag Antillákra és Déli Amerikára van utalva. Az Ó-világrészben eredetileg a műveltség keletről nyugatra terjeszkedett, most pedig megfordítva veszi útját; az Új-Világban ellenben a főtengey irányában hatol délre és éjszakra is; mert míg az Ó-világrész ugyanazon sarkmagasság mellett lehetőleg sok hosszúsági fokot igyekszik elborítani, addig az Új-világrész mind a két félgömbön lehetőleg sok szélességi fokot is elfoglalni törekszik. — A partok hossza (szigetek nélkül) 70,500 klm. Déli Amerikában alig vannak tulajdonképeni félszigetek és öblök, ezek is a partok gyenge hajlásai által vannak képviselve; sokkal gazdagabb e tekintetben Éjszak-Amerika. — A Sarki tengerben van Boothia Felix és Melville félszigete. Az Atlanti oceánban: a Hudson út (olv. Hödzn), Hudsonöböl és ennek déli folytatása a James öböl (olv. Dzsémsz) által van a földrésztől Labrador félszigete elválasztva, és a Fundy (olv. Föndi) öböltől keletre Új-Skócia fekszik; délre Delaware (olv. Deluér) és Chesapeake (olv. Cseszpi) öblök közt Maryland (olv. Merilend) félsziget terül el; ezután következik Florida; végre Campeche- és Honduras öblök közt Jukatan Éjszak-Amerika nyugati partjain a Beringi tenger több félszigetszerű képződésén kívül még megemlítendő Alaszka félsziget, és délen a Biber tenger mellett, Kalifornia félszigete. — Déli Amerikában említendő: a Darieni öböl és a Goajira félsziget által képezett Venezuelai öböl, mely a Marakaiboi tóval összefügg; a nyugati partvidéken a Guayaquili öblön kívül még csak a Patagoniai fjordképződés említendő, mert keleten sem nagyobb öböl, sem pedig félsziget nincs. Déli Amerikát külső körvonalaire nézve Áfrikával lehetne összehasonlítani; de az áfrikai sivatagvidék és belső elzárkózottság teljesen hiányzik Déli Amerikában.

Amerika partjait nagyszámú szigetek környezik, melyek öt nagyobb csoportba összefoglalhatók, u. m.: a Sarki-, Lőrinczfolyam torkolatkörnyéki, a Nyugatindiai-, a Tűzföldi- és Alaszka kör-

nyéki szigetek. Ezeken kívül még több sziget és szigetcsoport tartozik Amerikához, melyek azonban már oceánikus jellegűek.

Függélyes tagozat. Mind a két Amerika függélyes tagozata abban hasonlít egymáshoz, hogy mind a kettőben a legmagasabb hegységek nyugaton vannak, melyek a világrész jellegéhez képest a délkörök irányában húzódnak éjszokról délre; keleten csak elkülönített, alacsony hegységek vannak; mind a két világrészben túlnyomó az alföld*, míg a kettő közt átmenetet képező lépcsőzetes alakulat csekély kiterjedésű, s ennél fogva a hegységek és lapályok ki nem egyenlített ellentétben terülnek el egymás mellett. A nyugati emelkedés magas gerincei között csekélyebb feltérések találhatók. Ezen egyhangú tagozatnak a szükségképeni következménye az, hogy a Sziklás hegység és a Kordillera keleti oldalán, vagyis e hegybástyák esőárnyékában erdő helyett nyílt pusztákat találunk, melyek Éjszakamerikában «prairie»-knek, a Középsőben «szavannák», Venezuelában «llanoknak» és Argentínában «pampáknak» nevezték. Csak is a puszták után kelet felé következő nagy területek borítvák erdőkkel, melyek tehát a világrész mindkét felében az Atlanti oceán oldalán vannak.

Alföldek. Az amerikai lapályok a világrész összes területének mintegy $\frac{2}{3}$ -át foglalják el s e világrész mind a két felében ugyan összefüggő egészet képeznek, de több medenczére oszthatók.

Éjszaki-Amerika alföldjét két részre oszthatjuk: 1. az úgynevezett Sarki lapályra, mely óriási ívben a Hudsonöböl körül terül el. E nagy lapály rendkívül gazdag csapadékokban, csak hogy az éjszaki hideg szelek előtt nyitva áll, s így nem művelhető. Éjszakon, a sarki szigetek szomszédságában, Szibíria partvidékének rémséges viszonyai ismétlődnek. Az örökös tél e vidékétől délre köves térségek következnek, melyeknek silány növényzete alacsony cserjékből és korc-fákból áll; ha ezt a vidékét is elhagyjuk, akkor megmérhetetlen erdőségbe érünk, melyben rénszarvasok, bölények (bizonok) és medvék tanyáznak. A Hudsonöböl e kietlen környéke csak bundás állatok bősége által bír jelentőséggel.

2. A Miszsizszipi alföldjére, mely az előbbentől azon alacsony földhát által különített el, mely egyszerűs mind vízválasztót képez a Miszsizszipi és az éjszaki folyók közt. E rendkívül fontos és termékeny medencze délfelé mindinkább kitágul, úgy, hogy délen a Mexikói öböl egész

* Az ismeretesebb világrészekben esik

	százalékokban:		Ennek következtében viszonylik: a felföldi az alföldhöz mint 1 a 0.6-hoz » 1 a 1.2 » » 1 a 2 » » 1 a 2 »
	felföldre	alföldre	
Ázsiában	63 (= $\frac{2}{3}$)	37 (= $\frac{1}{3}$)	
Éjszaki Amerikában	45 (= $\frac{1}{2}$)	55 (= $\frac{2}{3}$)	
Déli Amerikában	33 (= $\frac{1}{3}$)	66 (= $\frac{2}{3}$)	
Európában	32 (= $\frac{1}{3}$)	68 (= $\frac{2}{3}$)	

éjszaki partvidékét elfoglalja. A Miszsisziszipitől nyugatra az alföld lassan emelkedik, s buja fűvel takart hullámos térségbe (prairiek és savannok) megy át, mely az amerikai bölény valódi hazája; Arkanzasz folyó és Ozark hegység közt pedig már valódi sivatag jelleget ölt (Llano estacado); a nagy alföld e részében csupán a folyók partjain találkozunk fákkal. A prairiek és savannok szántóföldekké való átalakítása azonban csak idő kérdése, mert a föld mesterséges művelése mindenütt sikerrel jár. A tengerpart vidéke posványos és egészségtelen ugyan, de a gyarmati árúk (czukornád, rizs, gyapot, stb.) termelésére nagyon alkalmas.

A Dél-Amerikai alföld az egyenlítőtől délre éri el a legnagyobb szélességét, hol áthatolhatatlan erdőlapályt, az u. n.: s z e l v á k vidékét képezi, melyen oly ritka a kavics, mint akár a gyémánt. A nedves, forró légkör és az iszapos talaj következtében a legváltozatosabb növényalakok tömörülnek egymásba, egymás mellé és fölé: az itt található erdei növények sokasága és különfélesége azonban nem engedi ez őserdő egyes alakjait felszámolni. Ez óriási, mindig komor erdő belsejébe egyedül a számos folyókon lehetséges behatolni.

E vidék éjszaki határán az Orinoko pusztái (llanok) terülnek el, melyek az évszakok szerint, majd sűrű fűvel borítottak, majd meg sivatagszerű pusztákat képeznek; e nagy lapályokon elvadult szarvasmarha-, ló- és öszvérsordák barangolnak és a száraz évszakban pocsolják után fürkésznak, az eső időszakában (május—október) pedig, midőn a folyók megáradnak, a magasabb térségeket keresik fel, hol legelőt és a krokodilok (alligátorok) előtt menedéket találnak.

A szelvak vidékéhez délen a La Plata füves pusztái csatlakoznak, melyek a pampák neve alatt, egyrészt egészen az Atlanti tenger délkeleti partvidékéig, másrészt a zord Patagonia pusztáig terülnek el. Ezen összefüggő lapály területe oly nagy, hogy míg éjszakon azt pálmabokrok határolják, addig délen a talaj majdnem örökké jéggel borított. A pampák délnyugati részei ellenben megmérhetlen, sóstalajú puszták, a melyeken félig vad szarvasmarha- és lócsordák legelésznek, majd pedig éjszakon nagyrészt posványos vidékbe mennek át, míg keleten szép erdővel takart vidékek láthatók.

Hegyek. Az amerikai hegyvidék alakulásában kiválóképen hegyláncokra találunk, de a felföldek sem hiányzanak teljesen, csakhogy ezek alárendelt szerepet játszanak, és e tekintetben Amerika, Ázsiával tökéletes ellentétet képez.

Északi- s Déli-Amerika nyugati partvidékének hosszában hatalmas hegypárkány emelkedik, mely a világrészt a Csendes oczeántól elkülöníti és a közlekedésre nézve főleg az Atlanti oczeánra utasítja; e párkány azonban nem képez teljesen összefüggő hegyláncot, mert e világrész két fele egészen önálló, fővonásaiban egy a másiktól teljesen különböző és határozottan elkülönített külön, külön hegyrendszerrel bír.

ÉJ SZAK - AMERIKA

HEGY- ÉS VÍZRENDSZERE.

Éjszaka-Amerikában a nyugati hegyvidék, az éjszaki sarkkörtől egészen a Tehuatepeki öbölíig nyúló és két hegyláncz által bekerített, széles területet foglal el. A keleti hegyláncz a Szikláshegység (Rocky-Mountains) neve alatt ismeretes, és igen gazdag kialudt vulkánokban és a hóhatár fölé emelkedő éles körvonalú csúcsokban. A mély hasadékok (Canons) és az ábrándos alakú sziklák sajátos képpé alakítják a különben sok helyt erdőtlen vadont. Legfontosabb csúcsok: a Harvard (4385 m.), a Fremontspeak (olv. Frimontszpik) (4140 m.) és a Hooker (olv. Hukör) (4900 m.). A legtöbb hágó nehezen közelíthető meg és igen magas, köztük sok 3000 m.-nél is magasabb, így p. o. a Pacific vasút is a 2521 m. magas Evanshágón (olv. Ivensz) vonul keresztül; a Déli hágó (2283 m.) egykoron Kalifornia nagy kapujának szerepét játszotta; a vasút ettől délre lépi át a Szikláshegységet. Brit-Amerikában legfontosabb átjáró a Jello-Head hágó (olv. Jello-Hed) (1146 m.). — A nyugati hegység a tengerpart hosszában vonul el és a sarkkör közelében a vulkánikus természetű Illés hegyben éri el legnagyobb magasságát 5950 m. A nyugati hegység éjszaki szakaszát Kaszkádhegység név alatt ismerjük, míg a déli szakasz Sierra-Nevada név alatt Utah felföldjét zárolja el, melynek egyes részei megérdemlik a Nagyamerikai sivatag nevé, mért a kilúgozott só, sok helyt, hőszerűleg takarja el a talajt, és a számos sótó is kétségtelenül arról tanuskodik, hogy e nagy medence egykoron tengerfenék vala. Délfelé puszta jellegű területek vonulnak el párhuzamos hegylánczok által beágazva, és végső részük alkotja az Anahuaki plateaut; ez egy középmagasságú feltérség, melynek örökzöld lejtői közvetlenül a két oceán forró és egészségtelen parti lapályaira vezetnek. Az Anahuaki felföld déli részében, s pedig nyugatról keletre vulkán sor húzódik, a melyben nem régen (1759. szept. 15.) egy új vulkán, a Jorullo, keletkezett. E vulkán sor legmagasabb és örök hóval borított tűzhányói közül legnevezetesebb: az Orizaba (vagy Citlaltepetl) 5450 m., a Popocatepetl (5420 m.) és közvetlen ez utóbbi mellett a Iztaaccihuatl (4785 m.),

A Szikláshegységtől keletre elterülő izolált hegycsoportok közül csak a Fekete Domok és az Ozark hegység jelentékenyebbek.

Éjszaka-Amerika keleti részének egyedüli, fontos s különálló hegyrendszere az Alleghany (olv. Alligényi) hegység, mely csekély magassága (2000 m.-ig) mellett meredeken emelkedik ki a környék fölé. E hegyrendszer kiváló érdekessége abban áll, hogy keskeny lánczai, a melyek lapos völgykatlanokat zárolnak el, párhuzamosan vonulnak egymás mellett és olybá tűnnek, mintha földkéreg alkotta redők tolattak volna egy a másba. Ezen egész hegység vidéke igen gazdag erdőkben és kifogyhatatlannak látszó ércz- és kőszén-telepekben. Új-Yorktól éjszakra a hegység megszakad és helyet enged a rövid, de a legnagyobb hajók közlekedésére is alkalmas

Hudson folyónak, a mely egyrész az Erie tóval, másrészt a Lorincz folyammal áll csatorna útján összeköttetésben.

A Közép-amerikai felföldek sem az északamerikai, sem pedig a délamerikai hegyrendszerrel nincsenek összefüggésben. E felföldek csekély magasságúak és alacsony hegylánczok által borítottak; ezenkívül a nyugati part hosszában számos, még működő vulkán környezi. A Közép-amerikai feltérségek egészségesek, csupán a tengerpartok hosszában húzódnak veszélyes posványerdők. A legszűkebb hely a 46 km. széles u. n. Panama-i földszoros (el Isthmo), mely a földfejlődés történetében aránylag igen fiatal képződésnek mutatkozik; e helyen a két világtenger közötti válaszfal igen alacsony és sűrű erdővel födött.

Dél-Amerika hegységei közt mindenek előtt a Csendes tenger felé meredekül szakadó és érczdús Andok délköri láncza (Cordilleras de los Andes) kelti fel figyelmünket, a mely keresztül húzódik 60 szélességi fokon, és e tekintetben a Föld egyetlenegy hegyláncza se múlja felül.

Éjszakon az Andok (Kolumbiai Kordillera) három lánczban vonulnak délre, a Pasztói hegyesomóig; az egyes lánczok közt tágas folyóvölgyek nyílnak éjszakra; a középső lánczban vulkánok vannak. Tovább délre a Quitoi Kordillera két hatalmas hegyfalat képez, ezek hosszú, de szűk és harántgerinczek által medenczékre osztott felföldet zárolnak, a mely köröskörül hatalmas vulkánok füstölgő kürtői által vétetik körül. Köztük Kotopaxi (5900 m.) a világ legmagasabb még működő tűzhányója, és a Chimborazo (olv. Csimborasszo) (6300 m.) kialudt vulkán, a mely a legújabb időkig a világ legmagasabb hegyének tartott. *

* A világ legmagasabb emelkedései.

Ázsiában:		Méter		Méter
Gaurizankar (Himalájában)	8840	Citlaltepelt (Orizaba)	5450	
Musztagh (Dapszang lánczban)	8620	Fremonts Peak	4140	
Chan-Tengri (Tiansanban)	7500	A f r i k á b a n :		
Elbrusz (Kaukázusban)	5660	Kilimandsaro	5700	
Demavend (Elburszban)	5630	Kenia	5500	
Ararat	5200	Rasz-Dasan (Hábesben)	5620	
Déli Amerikában:		E u r ó p á b a n :		
Illampu v. Szorata	7560	Montblanc	4810	
Akonkagua	6830	Ortler	3906	
Chimborazo	6310	Etna	3504	
Éjszaki Amerikában:		Grand Sasso	2909	
Illéshegy	5950	Rilodagh	2750	
Mount Hooker	4900	Gerlachfalvi csúcs	2654	
Popokatepetl	5420	Ben Nevis	1331	
		Brocken	1140	

DÉL-AMERIKA

HEGY- ÉS VÍZRENDSZERE.

Délfelé a Kordillera főlánca kettős marad; a zord és viharos fel-földekről (Paramos) a talaj az Amazon gyönyörű, de forró és jobbról, balról hegyóriások által bekerített felső völgye felé lejt. Ezután a Kordillera ismét szétágazik és a Perui és Bolíviai magas felföldet képezi, melyen 4000 m. magasságban a nevezetes Titikakató van; a tónak nincs lefolyása és mégis folyton fogy. Keleti partján emelkedik Amerika legmagasabb csúcsa a Szorata (Illampu) 7560 méternyire; tőle délre van az Illimani (7300 m.). E tájon a parti Kordillera is számos csúcscsal bír, melyek a hóhatár fölé nyúlnak és vagy kialudt, vagy pedig még mindig működő vulkánokból állanak. A Chilei Kordillera keskeny láncza 7000 méternél magasabb csúcsokkal bír. (Akonkágua 7070 m.) Közte és a Nagy oceán között sós feltérség terül el, a mely a tengerpartjára meredeken szakadó emelkedések által szegélyeztetik, ezekben kifogyhatatlan salétrom- és borax-telepek vannak. E felföld egy részét az Atakamai homok- és sósvatag foglalja el. A Patagoniai Kordillera ismét közvetlenül a szaggatott partvidék mentében terül el, e part számos sziklasziget (a tengerbe sülyedt partszegély legmagasabb pontjai) által kísértetik. Itt a szirtes part morzsolódása az egész nyugati parton jelentkezik és még a Magalhães-út (olv. Magelyangsz) kacsakaringós vonulásában is észravehető. A déli Tűzföldi szigetcsoport is — zord és kopár keleti szikláival, nemkülönbön komor erdőkkel borított nyugati szirteivel — a Kordillerának folytatásául tekinthető; végződik pedig a Hornok ijesztő és hullámverte sziklájával.

Az Andok fővonásaikban nagyon különböznek az Alpoktól. Irtóztató magány, a megmérhetetlen sziklafalak teljes meztelensége, óriási méretek, a hasadékszerű völgyek silány növényzete, a végtelen egyhangú és kopár hegyfalak folytonos töredezése és lefelé való gördülése és az iszonyú vadon, mely sehol sem szakíttatik meg barátságosabb vidékek által, — ezek az első és legfeltűnőbb jellemvonásai e hegylánczolatnak. Az Andok közelről is, meg távolról is mindig egy oszthatatlan falnak tűnnek fel, mely fölé csak elvétve emelkedik egy-egy csúcs. Az egyes csoportok megmérhetetlen, de egyforma tömegek gyanánt tűnnek fel, melyeken a merevség és a változatlanág különös kifejezése vehető észre. De épen azért az Andok jobban imponálnak, mint az Alpok, mert ott a természet maga mulasztá el a nagyszerűség kifejezését ellentétek által éleszteni.

A Brazíliai hegyvidék számos hegylánczaival májdnem oly nagy területet foglal el, mint az Andok, csakhogy sokkal alacsonyabb. Csupán ott, hol az Atlanti oceán partvidékéhez lép (Szierra Geral) bír nagyobb szerű alakokkal és festőies tájképekkel. Befelé, a parti láncztól nyugatra, száraz és terjedelmes feltérségek (Campos) terülnek el, melyeknek alacsony cserjései éles ellentétet képeznek Amazonvölgy őserdeivel. A Matto Grosszo feltérségén (Paraguay és az Amazon néhány mellékfolyójának vízvázalstóján) jelentékeny arany- és gyémánt-telepek vannak.

A Guyanai felföld (Szierra Parima) több bérczre osztott tömeges emelkedést képez, mely a Szelvák vidéke és az Orinoko pusztái közé van ékelve. Nagyobbrészt kopár csúcsai azonban nem magasak.

A Venezuelai parti hegység az Andok éjszaknyugati nyúlányaival áll összeköttetésben, de gránitbérceivel teljesen önálló emelkedést képez és óriási gátként emelkedik a tenger és a terjedelmes llanok közt; kelet felé Trinidad szigeten éri végét, melyet csak keskeny és toronszerű szirtok által környezett csatorna (a Sárkánytorok) választ el a szárazföldtől.

Folyók és tavak. Amerika hossz tengelye éjszak-déli irányban, tehát bolygónk forgására merőlegesen terül el s ennek következtében általában kiválóképen a vízbőség, az esőtömeg és a légköri csapadék világrészének nevezhető; de nem egyedül a hossz tengely iránya teszi legnedvesebb világrészé, hanem hozzájárul még az is, hogy a nagy térségek nyitva állanak a nedves tengeri szelek előtt; továbbá pedig a keleti magasabb heglánczok hiánya mellett nyugaton vannak a legnagyobb emelkedések; végre még magának a szárazföldnek nagy vízbősége és terjedelmes erdei szintén szaporítják a nedvességet, mert a felfogott víznek nagy részét ismét elpárologtatják. — Amerika vízrendszere Európa és Ázsia vízrendszereinek előnyeit egyesíti. Míg Ázsia oly folyó-óriásokkal dicsekszik, a melyek ugyan sugárként minden irány felé terjeszkednek, de forrásvidékük nagy sivatagok és hegységek által van elválasztva; míg Európa folyói minden irányban közvetítik a közlekedést, de kicsinyek; addig Amerika első rangú folyói között maga a természet állítá helyre a természetes vagy legalább nagyon megkönnyíté a mesterséges összeköttetést. A két Amerika — mint már említettük — hasonlít egymáshoz: itt mint ott, a legmagasabb heglánczok nyugaton terülnek el, míg az elkülönített alacsony hegyek keleten vannak elhelyezve; itt mint ott, a legtöbb és legnagyobb folyamok vagy keletre vagy délkeletre, az Atlanti oceánba folynak; itt is, meg ott is, a magas hegyek és izolált magaslatok közt a terjedelmes alföldek vagy nyílt összefüggésben vannak egymással, vagy pedig csak duzzadások által választatnak el egymástól. Csupán a tórendszerben vannak ellentétek, mert az éjszaki szárazföld óriási tórendszerével szemben délen csak a Marakabó és a Titikaka által képviselt tavakra bukkanunk.

Amerika nagyszerű vízrendszerei, a melyek a műveltség előmozdítására döntő hatásúak, mind az Atlanti oceán felé sorakoznak. A nagy sarki lapálnak is van ugyan hatalmas folyama, a Mackenzie, mely az Athabaska-, a Nagy-Rabszolda- és a Medve tavak vizeit a Jeges tengerbe viszi; de ez az év nagyobb szakában jéggel borított és azonkívül messze esik az emberi művelődés vidékétől. A Rézbánya- és a Nagy-Halfolyó még kisebb fontosságúak.

A Szikláshegységben több ágból eredő Kolumbia is, dacára vízbőségének, csekély jelentőségű, mert veszélyes rohanatai és nagy esései miatt nem képezhet biztos közlekedési vonalat a belföld felé. Fontosabb

lehetne a Colorado (olv. Kolorédó), mely a Szikláshegység szívében két ágból ered és a Kaliforniai öbölbe szakad; de most még teljes vadon a vidék, a hol keresztül folyik, s ott is helyenkint oly mély hasadékok alakulnak, milyen pl. a nagy Canon, hol a folyó 1000—1500 m. magas falak közt több klm. hosszában kénytelen haladni. A Vancouver sziget átelében torkolló Fraser és az aranydús Sacramento sokkal kisebbek.

Az Atlanti oceánba szakadó nagy éjszakamerikai folyók:

A Sz. - Lőrincz folyam, mely a világ legnagyobb édesvízű tórendszerének (Kanadai tavak) hatalmas lefolyása. E tórendszer öt, lépcsőzetesen, egymás fölött álló részből áll. Legmagasabb a legnyugotibb, a Felsőtó, ez egy mély és zivatarokban dús sziklamedence vízgyűjtője, a mely majdnem köröskörül komor erdőkkel környezetik és a Huron (olv. Jurön) tóval nagy esésű lefolyással áll összeköttetésben. Ez utóbbiból széles út viszen a Michigan (olv. Micsigén) tóba, honnét az egyesült víztömeg csatornaszerű folyóban az Erie (olv. Íri) tóba ömlik. Ebből ered a Niagara (olv. Ni-eggére) folyó, mely eleinte nagy sebességgel rohan keskeny medrében; majd azonban rövid folyásának közepe táján kitágul a lejtősebbé vált meder, és a víz nyílsebeséggel rohan előre, úgy hogy végre menydörgésszerű dőréjjel — egy sziget által két egyenlőtlen ágra osztva — 50 m. magas sziklafalon a mélységbe esik. A vízesés alatt a folyó előbb magas sziklafalak által bekerített mély mederben tart tovább, később azonban lapályos vidéken ömlik az Ontário (olv. Ontério) tóba. E mély medence tiszta vízű lefolyása a Sz. - Lőrincz folyam. Éjszakkéleti irányú folyásában gyakoriak még a rohanatok, torkolata felé vízben és szélességben gyarapodva, egy tengeralatti völgyben, melynek falai a vízfőle emelkednek, szakad a Lőrincz-öbölbe.

A Miszsizszipi (a vizek atyja) Éjszakamerika valódi életére (több mint 1000 gőzhajó jár rajta), hosszágánál, vízbőségénél és folyamvidékénél fogva a világ egyik legjelentékenyebb folyama, s a közlekedés tekintetében fontosságra nézve az összes folyamóriásokat fölülmúlja. A Miszsizszipi forrásmedencéje a kis Itaszka hegyi tavában van, a melyet kis patak alakjában hagy el és több tavon keresztül folyván, déli irányt vesz föl. Az utolsó folyamrohanat jelöli felső folyásának végét. Középső folyásában már jelentékeny folyóvá növi ki magát és régi partjainak rongálása által tűnik ki. E szakaszban veszi fel jobbról a Misszurit, mely vízbőségre és hosszúságra felülmúlja, de irányra nézve a főfolyó irányát követi. A Misszuri számos zátonyaival, fában és kőszénben szűkölködő vidékével a közlekedésre nézve nem bír azzal a fontossággal, mint a főfolyó. Fontosabb a bal mellékfolyója az Ohio (olv. Ohéjo). — Maga a főfolyó mélyre kimosott és meredek dombok (Bluffs) által kísért medrében lefelé halad; szélessége nem nagy, de annál jelentékenyebb a mélysége. Alsó szakaszában, mely számos kanyarulat által jeleztetik, felveszi az Arkanzaszt és a Red-Rivert

és sárga hullámai posványos deltavidéken keresztül négy főágban hőmpolyognak a Mexikói öbölbe.

A Misszuri több folyó egyesüléséből, a Szikláshegység középső részében ered. Miután a hegységet északkeleti irányban elhagyta, még számos esést képez és iszapos vizével több szigetet és zátonyt alkot a prairieken át folyik. Legjelentékenyebb mellékvei jobbról jönnek, ezek közt van a Yellowstone (olv. Jelosztón), mely a hn. tóban ered és mély hasadékokban (Canons) a világ egyik legérdekesebb vidékén az u. n. Nemzeti-parkon (mely magánosok telepítvényei által nem változtatható meg) folyik keresztül. Itt számos meleg forrás bugyog a hóval takart vulkánkúpok környezte bazaltrepedésekből és a víz egymásfölötti mészmedenczékét alkotott magának. A magasba törő gőzoszlopok arról tanúskodnak, hogy a föld mélyében itt még tűz van. — A Misszuri legnagyobb mellékvei: a Platte folyó vagy a Nebraska és a Kanzas (olv. Kenzész).

Az Ohio két forrásfolyó egyesüléséből keletkezik, melyek az Alleghany hegység északnyugati részében erednek, ez a Tennessee (olv. Teneszsi) mellékvizével egyesülve, festőies vidékeken folyik keresztül és kényelmes közlekedési vonalat biztosít a hajózásnak.

A Rio Grande del Norte ered a Szikláshegységben, hol hosszú völgyet alkot és alsó szakaszában az alföldre ér. E hosszú, de vízben szegény folyó hajózási fontossága csekély.

A San Juan a Nikaragua tónak lefolyása, mely ismét a Leon tóval van összefüggésben.

Azon parti folyók, melyek az Alleghany hegységből erednek, délkeleti irányúak, szélesek, mélyek és messze felfelé hajózhatók; fontosabbak: a Connecticut (olv. Konnektikat), a Hudson (olv. Hódzn), a Delaware (olv. Deluér), a Susquehannah (olv. Szaszkihenné), a Potomac, a James (olv. Dzsémsz) és a Szavannah.

A Hudsonöbölbe szakadnak: a Churchill (v. Miszzinnipi); a Szaszakacsevan, mely a Vinipeg tóba szakad, délről az Assiniboin ömlik bele; a Vinipeg lefolyásai a Nelson és a Severn; az Albany a Sóstóból jó.

Dél-Amerikának egyetlenegy jelentékenyebb folyója sincsen, mely a Nagy-oczeánba ömlenék, de annál hatalmasbak az Atlanti-oczeánba szakadó folyóóriások. A délamerikai folyók vízbősége nem egyedül az óriási kiterjedésű alföldek következménye, hanem e folyamok vízmennyiségének gyarapításához a tropikus esőzések is nagyban hozzájárulnak. A kövér agyagföld, a melyen az őserdők buja növényzete díszlik, nem egyéb e folyamok iszapjánál, a folyamok meg nem létezhetnének ama tropikus esők nélkül, melyeket a délkeleti paszszátok hoznak.

A Magdolna folyam Kolumbiai Kordillera két nyugati ágának szögletében ered, felső folyásában sok folyamrohanatot képez, ezután forró és jól művelt alföldön folydogál át és nagy deltában a Karaibi tengerbe

szakad. Baloldali dús vizű mellékfolyója a *Kauka*; vulkánikus termékek által megsavanyított vizében a halak nem élhetnek.

A *Marakaibotó* Dél-Amerika legnagyobb édesvizű medenczéje, ez a környező hegyekben fakadó számos patak által tápláltatik, s a Karaibi tengerrel pedig széles és mély csatorna által függ össze.

Az *Orinoko* Guyana belsejének feltérségéről nagy tekervényekben lejövvő folyam, a melynek forrásait azonban még nem ismerjük. Felső folyásának kikutatott része a hegyvidék szélén halad, míg ketté ágazva (*Esmeralda* város alatt), az egyik ága, a körülbelül Duna nagyságú (*Budapest* közt), *Kaziquire*, a *Rio Negro* felé tart. A *Kaziquire* fehérkes vize erős folyású. A másik ághez, a tulajdonképi *Orinokó*hoz, lejjebb balfelől terjedelmes erdők csatlakoznak; a folyó itten *Maypuresz* és *Aturesz* mellett nagy esésekben egy előre tolt heglánczon át útát tör magának és ezentúl mindinkább éjszakkélet felé tart; egészen az Atlanti oceánba való torkolatáig a folyam e szakasza határt képez a venezuelai puszták és a guyanai őserdők közt. Az említett eséseken alúl minden akadály nélkül hömpölyög az óriási víztömeg (melynek tükre időszaki áradásakor 10 mtrre emelkedik) a nagy, posványos és szabályos kiöntéseknek kitett delta felé.

Az *Amazona* folyamok királya; folyamvidéke Európa nagyságát megközelíti; hosszúságra nézve a Nilussal vagy a Misszouri-Miszsziszszipivel egyenlő lehet, azonban vízbőségre nézve a világ egyetlenegy folyama sem mérkőzhetik vele. Kipuhatatlan mély hullámai tengerszerűleg ömlenek az oceánba és a hajós kikötéskor csak egyik partját láthatja, mert a másik 75 klm. távolban a láthatár alatt van. Hadigözösök 4200 klmnyire hatolhatnak fölfelé.

Az *Amazon*, mint *Tunguragua*, a Péru Andokban, a *Lauricocha* nevű hegyitóból ered és éjszaki irányban forró és buja növényzetű hegyvölgyben folyik; már itt is igen dús vízben, csakhogy még szűk sziklaszorulatok (*Pongos*) szorítják össze. Itt keresztvasadéokban tör útát magának a hegységéből, hol még csak 50 m. széles és a lefüggő sziklák és fák homályt vetnek az iszonyú forgóra, melyben tömérdek uszadékfa forgácsoltatik szét és tűnik el. Itt kezdődik a folyam alsó folyása, mely teljesen sík és őserdővel borított alföldön vonul át; hol tropikus esők által táplált számos mellékfolyó gyarapítja s enuélfogva több ezer klmnyire a torkolat előtt már óriási mélységet és szélességet nyer. Mellékfolyói közt csak a jobboldali *Puruszt*, a *Volga* nagyságú *Medeirát*, a *Tapajost* és a vízben gazdag *Xingut* említjük; balról pedig csak *Rio Négro-t*, melynek hullámai a pálmaerdők árnyában feketéknek látszanak lenni. Ezek és a főfolyó többi mellékvizei képezik az erdőrengeteg (*Hylæa*) egyedüli bejáratait. A folyamban több kilométer hosszúságban uszadékfa tömegek úsznak a tenger felé, s ezek valódi szigeteket képeznek vagy pedig a partokon megakadva, összevisssza kúsálva lelik el a folyam tükret. Az *Amazon* hatalmas időszaki áradásaival lényegesen megváltoztatja környékének képét. Júniustól-

novemberig van a víznek legalacsonyabb állása, ezután a víz tükre május végéig 20 méterrel is emelkedik; ilyenkor az ár a legtávolabbi erdőménédekbe is eljut és a mellékfolyók torkolatuktól felfelé sok kilométerre semmi áramlással sem bírnak, hanem megmérhetetlen tavakhoz hasonlíthatnak. Midőn pedig az ár medrébe tér, akkor nagy kiterjedésű agyagfalak zuhanak a folyamba, mi által a partok melletti hajózás veszélyessé válik.

Az Amazon nem képez valódi deltát, hanem csak egyetlenegy kürt-alakú torkolata van; ellenben számos szűk, sötét és itt-ott holt vízzel telt csatornáknak tör ki a Tokantinsz felé, mely Rio-Para név alatt odább délre torkollik s így a Marajo szigetet képezi.

Az Amazon óriási víztömege a legalsóbb szakaszban sokszor a benyomuló tengeri árral ütközik össze, és ekkor keletkezik a hajósoktól rettegett Pororoca: ugyanis a tenger árja néhány perc alatt falszerűleg emelkedik és a folyam víztömegén menydörgő zajjal halad felfelé; a szélesebb mélyedések (Esperos = váróhelyek) fölött elsímúl, de ezután ismét felemelkedik, ez a törlődés még 300 kilométerre a torkolattól is észlelhető.

Az Amazon vize igen gazdag halakban, teknősbékákban és rozmárokban, számos krokodil is tartózkodik benne.

A San-Francisco, a Brazíliai hegyvidék délkeleti részében ered, számos kanyarulattal, különféle terményekben nagyon gazdag vidéken folyik át, és alsó folyásában hatalmas vízesést képez. Sebes folyása és a mederben levő sziklák veszélyessé teszik a hajózást rajta. Áradásakor messze elönti a vidéket annyira, hogy hajók járnak oly helyeken is, hol fél év előtt barmok legelésztek.

A La-Plata folyamrendszer. Rio de la Plata név alatt a Parana és Uruguay széles torkolati öblét értjük, mely tulajdonképen tengeralatti völgyelés, a minőkkel odább délre gyakrabban találkozunk.

A Parana ered a Brazíliai hegyvidéken, közel a San-Francisco forrásához, rohanatokban, erdős partok közt, a feltérségen folyik át; majd felveszi jobbról a Paraguayt és torkolata előtt egyesül (balról) az Uruguayjal.

Érdekes még a Darieni öblbe ömlő Atrato parti folyó, mely a Csendes oceánba szakadó kis S. Juan de Choco folyócskával szokott — áradások alkalmával — érintkezni. Az Atlanti- és a Nagy-oceán közti eme természetes vízi összeköttetést La Raspadurának hívják.

Égalji viszonyok. Amerika, éjszokról délre való hosszú kiterjedésénél fogva, sokkal nagyobb égalji különbséget mutat, mint a többi világrész, mert ha éjszokról délre utazunk, kétszer kell földünk övein áthaladni, habár Déli Amerikának déli csúcsa már nem nyúl be az örök hó övébe. De nem csupán éjszak s déli égalji ellentétekkel találkozunk itten, hanem a világrész függélyes tagozatánál fogva, kelet s nyugati irányban is vannak klimatikus kontrasztok. A világ egyik legmagasabb emelkedése, melyet csak a Himalája múlt felül, az egész világrész hosszában (a Magal-

haens-úttól az Aleuti szigetekig) végig húzódik; ehhez csatlakozik a szintén az egész világrészen végig menő amerikai alföld, melyet csak a Fekete dombok, továbbá az Antilla-tengernek nevezhető amerikai földközi tenger s végül a Venezuelai parti hegységet az Andokkal összekötő haránt-torlaszok szakítanak meg; ennek következtében ez irányban is nagyok az ellentétek, mert a felföldeken más a klíma, mint az alföldeken. Csakhogy mindezen ellentétek nem következnek hirtelen egy a másra, hanem észrevétellenül és lassú átmenettel; mert hiányzik egy nagyobb, nyugatról keletre vonuló haránt hegység, mely az ellentéteket élesbítene, mint azt az Ó-világrészben láttuk, hol a Pirenéktől egészen a Himalájáig elvonuló hegységek a két világ égálgát elesen elkülönítették szárazföldi éjszakaira, és tengeri délire. Az Amerikában itt-ott előforduló nyugat-keleti irányú haránt emelkedések vagy nagyon alacsonyak (Fekete dombok) vagy pedig nagyobb emelkedés mellett is, az egyenlítő közelében terülnek el (a Venezuelai és a Guyanai emelkedés), s ennél fogva az égálji ellentétek létrehozására alkalmatlanok. Így Éjszak-Amerikában a 4500 kl. hosszú terület szétszórta az oly növényiskála ellentéteit, a milyenek p. o. a Himalája közelében majdnem érintkeznek egymással. Az égálji ellentétek mérsékléséhez hozzájárul még a világrész csekély szélessége és az oceánok mérséklő hatása, a tengeri áramok egyrészt hűsítő, másrészt melegítő befolyása, a rengeteg erdők és a puszták-, és a bővizű folyók és tavak kiegyenlítő ereje. — Ezen általános klimatikus viszonyok azonban némely vidékeken mégis változást szenvednek. Így pl. Dél-Amerika éjszakkéleti része sokkal melegebb, mint földrajzi fekvésénél fogva megilletné, és É.-Amerika éjszakketi vidékei, a hideg sarki áram befolyása alatt sokkal hidegebbek, mint Európa ugyanazon szélességi helyei (Hudson folyó Róma városával ugyanazon szélesség alatt van, a folyó pedig 3 hónapig be van fagyva, hogy történhetnék ez meg Róma környékén!). Labrador —4° évi középhőmérsékével Nagybritannia fekvésének felel meg stb. Éjszak-Amerikának csupán éjszaknyugati keskeny partszegélye, a Japán felől jövő meleg áram befolyása alatt, bír magasabb szélesség alatt is mérsékeltabb égáljjal. Tropicus Amerika hegyvidékein 3 öv különböztethető meg, u. m. : a f o r r ó ö v (Tierra caliente) a tenger színétől egész 1000 m.-ig, ez a pálma, a kakaofa és a banán régiója; a m é r s é k e l t ö v (Tierra templada) egész 2000 m.-ig a búza és chinafa vidéke; végre a h i d e g ö v (Tierra fria) egész 4000 m.-ig, melyen lejjebb erdők, feljebb rétek vannak. Tropicus Amerikában az emberre nézve legkedvezőbb a mérsékelt öv, azért itten a műveltség a hegyekbe vonúlt, mert az erősebb nép a gyengébbet a forró lapályba szorította. A Mexikói tenger partvidéke, az Orinoko és Amazon torkolatai közt elterülő alacsony partvidék, rendkívül egészségtelenek és a sárgaláz főfészkei.

T e r m é n y e k. A nyugat-keleti irányban vonuló hegygátak hiányában (melyek növények és állatok elterjedését és vándorlását akadályoznák) oly szélességek alatt találjuk a tropikus növényeket és állatokat, hol azokat nem szoktuk keresni. Amerikában és különösen D.-Amerikában megvan a

növények tenyésztéséhez megkívántató két főtényező, a melegség és a nedvesség, és azonkívül a talaj oly mértékben termékeny, hogy nemcsak a forró-, de a mérsékeltöv is a legbujább növényzettel dicsekedhetik. A növényvilág óriásai közül hiányzik ugyan a baobab és az eukalyptusz, de a pálmák sehol sem magasabbak és szebbek, mint itten, a mammutfa (*sequonia gigantea*) pedig 150 m. magasságot ér el. Oly növények, melyek Európában csak bokor és cserje nagyságúak, Amerikában fákká nőnek ki magukat: «Peruban egy répa árnyában négy ló fért el», a batat 15, a dinnye pedig 30 kg-nyi súlyt ér el. Az amerikai őserdők fenséges pompáinak és festőies szépségének sehol a világon nincsen párja. Sajátságos belföldi kulturnövényein kívül (indigo, kakao, chinafa, vanilla, mahagoni-, campeche-, brazilfa, dohány, kukoriceza, burgonya) az Ó-világ majdnem összes növényei meghonosítottak (cukornád, gyapot, kávé, rizs, gyümölcs, gabona, szőlő).

Amerika buja növényzete, úgy látszik, elnyomja az állatok magasabb életét. Itten az állatok nem foglalhatják el az őket megillető rangot, mert a tenyésztésükhöz megkívántató tulajdonképi elem, a száraz melegség hiányzik. Az állatok nem csak nagyságra, hanem hasznosságra nézve is háttérbe szorulnak az ó-világiak előtt. Feltűnő és szomorú következményű különösen a tejet szolgáló és igavonó állatok hiánya, ez pedig az eke, a szán és a kocsi hiányát jelenti; ebből magyarázható meg, hogy az aránylag magas műveltségű népek mellett Amerikában csak halász- és vadásznépekkel találkozunk, az átmenetet képező pásztornépek pedig egészen hiányzanak. Az összes állatvilág láncolatában csak azon családok vannak számos fajok által képviselve, melyek életviszonyai a vízzel vagy pedig a növényzettel szorosabb összeköttetésben vannak. Azért az amerikai rovarok számra, nagyságra és pompára nézve az összes világrészekéit felülműlják. Csakhogy a legnagyobb díszre egyszerűen a legnagyobb csapása is. Mindenütt rovarok és rovarok, a levegőben, a vízben és a talajban, melyeknek a rombolás összes eszközei rendelkezésükre állanak, mint ollók, fogak, fűrészek, ormányok, fúrók stb. A gerincesek közt leginkább a reptiliák vannak képviselve; mert a mint a rovarok nagyobbára a növényektől függnék, úgy ezeknek életelemük a víz.

Az igaz, hogy a kaiman nem mérkőzhetik meg az afrikai krokodillal és az Ó-világ óriás kígyója fölülmúlja a szurinami anakondát, de igen nagy a reptiliák száma és különfélesége. Óriási nagyságú békák, varangyosok, teknőczök és kígyók hemzsegnek a trópok alatt. Csekély számú szárazföldi ragadozók helyett a folyókban nagyobbérszt csak ragadozó halakkal találkozunk. Az Amazon halfaunájának különfélesége óriási, jelenleg 2000-nél több fajt ismerünk, tehát kétszer annyit, mint az Atlanti óceánban. A madarak világa is jól van képviselve, a gyönyörű kis kolibritól egészen az óriási kondorig, szép fokozatok s válfajok vannak. A magasabb szervezetű állatok tekintetében azonban a világrész nagyon hátra maradt a keleti világrészekkel szemben. Az új-világi emlősök nem egyedül fajok számára, és az egyedek

testi kifejlődésére nézve sem mérkőzhetnek az ó-világiakkal, hanem nélkülözik az ó-világrész hasonló állatainak bámult és féltett erejét, megszelídíthetetlen vadságát, tüzes bátorságát és értelmiségét is. Hiányzik az elefánt, az orrszarvú, a nilusló, a zsiraff és a teve. Az oroszlánt és a tigrist itt a gyáva puma (jaguár) és a vérengző, de kevésbé bátor onka-macska képviseli, az Új-világban található tapir, a pekari, a láma, az alpaka és a vikoma soha se mérkőzhetik az Ó-világ elefántjával, tevéivel és zsiraffjaival semmi tekintetben. Még az új-világi majmok is egy gorillával szemben a gyengeség bélyegét hordják magukon. Éjszakamerika szárazabb égaljánál fogva jobban közelíti meg az Ó-világot bölényeivel, szarvasaival, rénszarvasaival és medvéivel, mint Dél-Amerika. A Sarki tenger számos és kolosszális állatai éles ellentétben állanak a sarki szárazföldi vidék szegénységével s rendkívüli fontosságúak, nem egyedül csak az éjszaki vidék lakóira, hanem az összes hajósnemzetekre nézve is.

A hiányzott háziállatokat ma már majdnem mind behozták Amerikába is, és most az egyes amerikai országok egyik fő gazdagságát képezik. A behozott ló és szarvasmarha rendkívül megsaporodott s több helyen ismét elvadult. Ily helyeken a bevándorlott európaiak, műveltségi állapotra nézve, visszaestek és pásztorokká váltak, a benszülött indiánok pedig harcias nomádokká fejlődtek, kiknek lovas csapatai nagyon veszélyeztetik a gyarmatosítást.

Ásványország tekintetében Amerika bármely világrészszel bátran mérkőzhetik. Braziliában van gyémánt, topáz, turmalin; Péruban smaragd; Új-Granada hegyeiben platina; arany, ezüst és higany pedig nagy mennyiségben Kaliforniában, Mexikóban, Péruban, Chiliben és Braziliában fordul elő. Az Unió vasa és kőszene kiállja a versenyt Anglia ilyenmű telepeinek termékeivel.

Lakosok. Amerika összes lakóinak száma 100 millióra rúg, s négy emberfajtaához tartoznak.

1. Az amerikai fajta (indiánok) e világrész benszülötteit foglalja magában és az összes lakosság $\frac{1}{8}$ -át képezi; ide tartoznak: az eskimók, kik a világrész éjszaki vidékeit lakják s testre nézve inkább a mongol fajtaához volnának sorozandók, de nyelvök szerint ide valók. Ezek kizárólag vadászatból és tengeri halászatból élnek és igen tökéletlen eszközeikkel nagy dolgokat mívelnek; számuk azonban napról napra fogy. Éjszak-Amerikában a veresbőrű törzs (irokezek, huronok, cserokezek, szeminelok, komancsok stb.) folytonos küzdelemben van egy a mással és a bevándorlókkal. E törzseket csupán csak a szükség vagy a szenvedély képes tétlen nyugalmukból fölzaklatni; de alig hogy lecsillapították szerencsés vadászatok által éhüket, vagy kielégítették szükségleteiket rablás által — ismét az előbbi tétlenségbe esnek vissza. E mellett bámulatos egykedvűséggel tűrik el a legnagyobb fájdalmakat, s a legnagyobb önmentagadással titkolják el gyűlöletüket vagy szerelmüket. Az európaiak műveit meg-

bámulják ugyan, de a lőfegyverek használatán és a ló szelidítésén kívül mitsem tanultak tőlük, mert a vadászélettől megválni nem bírnak. Ezen életmód mellett a pálinka, a puskapor, a himlő és a vasút azon négy hatalom, mely kiirtásukon fáradozik. — Déli-Amerikában megemlíttendők a k a r a i b o k, az áradások alkalmával a fákon élő g v a r á n o k, az o t t o m á k o k, kik földet is esznek, a b o t o k u d o k, a h a r c z i a s a r a u k á n o k (Chile déli vidékén), a p a t a g o n o k és a k i s p e s é r á k; mindezeket vadembereknek is szokás nevezni. Ezen halász- és vadásznépekkel szemben az Andok mérsékelt égálja alatt (Mexikótól a Titikaka tóig) magasabb műveltségű népek tartózkodtak. Ilyenek voltak a Colorado vidékéről Mexikóba bevándorlott t o l t e k e k, ezeknek kihalta után az a c z t é k e k, kik Tenochtitlan (Mexikó) városát alapították. Ez utóbbiak nagy szorgalommal művelték a földet, volt képírásuk, jártasak voltak a szobrászatban, a festésben és az ipar némely ágaiban is. Vallásukban szelid vonások mellett a legnagyobb kegyetlenkedéssel találkozunk, így pl. Huiczilipochtli hadistennek emberáldozatokat mutattak be. A p é r u i a k (inkák) államszervezete egyedül áll a maga nemében. Az összes föld az állam birtokában volt; a haszonélvezet három részre oszlott fel: A Nap telkeinek jövedelméből tartattak fel a templomok és a papok; az inkák telkei az udvar és a kormány fentartására szolgáltak; a harmadik rész pedig a nép haszonélvezetét képezte, és annyi telekre volt felosztva, a hány család volt az országban. Így az egész országban nem volt szegény ember, mert a henyélés szigorúan büntetett. A bányászok és iparosok az állam részére dolgoztak s némileg állami hivatalnokok valának. A vagyonközösség lehetővé tette a nagy állami munkálatok (öntözési csatornák, utak stb.) foganatosítását. — A Miszsiszszipi környékén fenmaradt nagyszerű építési maradványok eredete ismeretlen.

2. A s z e r e c s e n - f a j t a Las Casas indítványára erőszakkal telepítették át Áfrikából. A rabszolgaság idejében ezek száma folyton növekedett, jelenleg pedig fogy, számuk 9 millió.

3. A k a u k á z i f a j t a, Európa összes nemzetei által képviselve, képezi az uralkodó törzset. Éjszak-Amerikában túlnyomó a germán (különösen angol) törzs, Közép- és Dél-Amerikában pedig a román törzs (spanyolok és portugálok).

4. A m o n g o l f a j t á h o z az újabb időben bevándorló chinaiakat kell soroznunk. — E fajták vegyületeiből származtak a k e v e r é k törzsek. K r e o l o k n a k hívják az Uniótól délre született európaiaknak, különösen román törzsbeliak utódjait, vagy pedig a fehérek és mezticzek házasságából származott utódokat; a m u l a t t o k, európaiak és négerek-, a m e z t i c z e k európaiak és indiánok-, a z a m b o k négerek és mulattok-, a c h i n o k indiánok és néger szülőktől származott utódok.

Túlnyomó vallás a keresztény és pedig Éjszak-Amerikában elterjed-

tebb a protestantizmus, Közép- és Dél-Amerikában a katholicizmus. Az indiánok és az eszkimók nagyobb részt pogányok.

Államai Amerika államai kivétel nélkül gyarmatokból keletkeztek, melyeket Észak-Amerikában az angolok és francziák, Közép- és Dél-Amerikában, valamint Nyugat-Indiában a spanyolok, Braziliában pedig a portugálok alapítottak. Politikai tekintetben az összes államok (Brazília kivételével) köztársasági államszervezettel bírnak. Amerikában, mint látni fogjuk, az összes tengeri hatalmagnak vannak birtokaik, csakhogy ezek az önálló államokhoz képest csekély jelentőségűek.

Mexikó, Közép-Amerika és Dél-Amerika legnagyobb része (Brazília kivételével) a spanyolok birtokát képezte s mintegy 12.000.000 □ klmnyi területet foglalt el. Csakhogy a spanyol gyarmatrendszernek alapja eltévesztett volt, mert azt a kard és nem az eke képezte, azért nem tarthatott sokáig. A gyarmatok a spanyol korona függelékének tekintettek, mi végből teljesen el lettek zárva az idegenekkel való kereskedés elől s becsük az anyaország számára szállított nemes érczek mennyisége szerint ítéltetett meg. Spanyolországnak Napoleon elleni küzdelmei alatt a gyarmatok egyenlő jogokat követeltek az anyaországgal, s midőn ezt tőlük megtagadták, a gyarmatok fegyvert ragadtak és (1811—1824) kiküzdötték függetlenségüket. Így keletkezett több önálló köztársaság, melyeknek belső viszonyai azonban még mindig szomorúak, mivel folytonos polgári háborúk színhelyévé váltak. Az összes államok többé-kevésbé demokratikus alapon nyugvó köztársaságok, és az Egyesült Amerikai Államok mintájára alkotottak. Mindenütt a végrehajtó hatalmat az elnök, a törvényhozóit meg a congresszus gyakorolja, azért elégséges az Unió alkotmányát tárgyalni s így a többiekét, mint az előbbennek utánpótlásait nem is kell külön-külön ismételnünk.

Éjszaki Sark körüli szigetek.

E szigetvilág két nagy részre osztható; az elsőhöz tartoznak az Európa, és Ázsia éjszaki partjai körül elterülő szigetek; a másodikhoz pedig az Amerikától éjszakra fekvő szigetek. Az előbbienekről már szólottunk.

Az amerikai sarki szigetvilágot a Baffinút és Baffinöböl nyugatira és keletire osztja. A nyugatiak igen közel vannak Amerikához; a keletiek távolabb esnek tőle.

A nyugatamerikai sarki szigetek:

Ezeket megint éjszakiakra és déliekre oszthatjuk. Az éjszaki szigetek a következők: a North-Devon (olv. Norszeón), a Cornwallis; a Bathurst (olv. Beszszörszt); a Melville és a Patrik (olv. Petrik) herczeg szigetek.

A déli szigetek közt fontosabbak: Southampton (olv. Szauszempton) szigete, a Baffin (olv. Biffin) föld, ez utóbbi több szigetből áll, North-Somerset (olv. Norsz Szom.) és Wales herceg szigetei, King-William szigete, továbbá Victoria-, Wallaston- és Albert herceg földje. — Az északi és déli szigetek az úgynevezett Éjszak-nyugati átjáró által vannak elválasztva, ez átjárót M.-Clure (olv. Mek-Klür) fedezte fel, ki a Lancaster öblön, a Barrov-úton, a Melville-öblön és a Bankúton áthatolt az Atlanti oceán a Beringi szoros közt.

Mindezen szigetek 9 hónapon át jégtakaró által vannak a szárazfölddel összekötve és mindannyia zord és kopár. A rövid nyár nem képes a földet megpuhítani, s ezért a növényzet, védett helyeken is, legfeljebb korcs bokrokból, mohák és zuzmókból áll, s itt az uszadékfának nagy becse van. Az állatvilág azonban nem oly szegény. A tenger igen gazdag halakban, cetekben, rozmárokban, fókákban stb., a tengeri madarak is óriási számban jelentkeznek; így midőn az első hajósok ide érkeztek, csak ügyel-bajjal tudtak keresztül hatolni a kíváncsi fókák tömegén és az úgynevezett dunaludakat kézzel is fogni lehetett. Ma már szinte az mondható, hogy e vidék állatai megtanultak óvakodni az emberektől. A szárazföldi állatok (rénszarvas, mosus és pézsmáállatok, jeges-medve) sűrű bunda által a hideg ellen védve vannak és szigetről szigetre vándorolnak. Ezen állatok közt s nagyobbrészt ezekből él a nomád eszkimó.

A keleti sarki szigetek:

Grönland (2.170,000 □ klm? alig 10,000 l.) felette nagy sziget, vagy pedig több sziget konglomerátuma, mely örök jéggel borított utak által tartatik össze. Nyugati partvidéke, fjordok által össze-visszakúsált szélével, a norvég partokra emlékeztet. Belseje — a mennyire ismerjük — nagy felföld, melyet mindenütt jegesek borítanak. Grönland belsejének jegesei folyton a tenger felé csúsznak és ha a lejtőkön elérték a tenger partjait, ott a tengerbe szakadnak. Az összes fjordok tele vannak a legkülönbözőbb alakú és nagyságú jéghegyekkel, melyeket a tengeri áramok a nyílt tengerbe sodornak. Sokszor ilyen, a szárazföldön képződött jéghegyek 200—300 m. magasságot is érnek el. Grönland fő terményeit a tenger szolgáltatja; ezek nélkül még az a gyér lakosság sem élhetne meg, mely eddig ott tengődött; a halakon kívül van még uszadékfa, dunalúd és só. Az őslakosok az eszkimók törzséhez tartoznak. Az összes kereskedés a dánok kezeiben van; az itt letelepedett dánok száma azonban alig rug 300-ra. Fő kereskedelmi cikkek: cetek, rozmárok, halak és pehely. Kereskedelmi állomások: Upernivik 88 l. Amerikában a legészakibb hely, hol még európaiak állandóan tartózkodnak; Godthaab a legrégebb gyarmat; Julienhaab a legnépesebb helye 230 l.; Friedrichsthal, Farevel foktól éjszakra.

J a n M a y e n magános szigete a tengerből kiemelkedett, most azonban kialudt tűzhányó.

S p i t z b e r g á k négy nagyobb szigetből állanak, mindannyia jégesekkel borított felföld. Égaljuk a golf-áram befolyása következtében sokkal enyhébb, mint várni lehetne, a talaj azonban csak a felületen olvad fel a rövid nyarakon.

F e r e n c z - J ó z s e f f ö l d , az 1872-iki osztrák-magyar expedíció által fedeztetett fel. A nagyobb szigeteket Zichy-földnek, Vilcesek-földnek és Petermann-földnek nevezték el. — I z l a n d r ó l , mely fekvése szerint Amerikához tartozik, Dániánál emlékeztünk meg.

Brit Éjszakamerika.

(8.482,000 □ klm. és 4.000,000 l.)

Brit Éjszakamerika azon területet foglalja magában, mely az Egyesült-Államóktól éjszakra elterül (Alaszka, Grönland és a Sarki szigetek kivételével). Ezen nagy terület túlnyomó része a világ legzordonabb vidékei közé tartozik. Az 50-ik sz. foktól éjszakra, majdnem az egész vidék égalj és termények tekintetében szibíriai jellegű. A déli határon kiterjedő puszták az amerikai bivalyok és indiánok tartózkodási helyei; a nagy erdőségekben pedig számos bundás állat tartózkodik; egyedül ez állatok vadászata tette kívánatosá e zord és néptelen vidékeken való kereskedelmi állomások (forts) berendezését. A bennszülött indiánok és eszkimók száma csak mintegy 100,000-re rúg.

E nagy terület egyes tartományai (Új-Fundland kivételével) szövetséges államot (Dominion of Canada) képeznek, melynek fejedelme az angol király. A brit birtok legműveltebb és legnépesebb része az, mely az öt Kanadai tó és a Sz. Lőrincz folyam torkolata közt van.

A K a n a d a i (olv. Kenedei) u r a d a l o m a következő gyarmat-tartományokból áll:

1. O n t a r i o - vagy F e l s ő K a n a d á b ó l , mely igen termékeny és erdőben gazdag, de égalja zord, a fagyok sokszor nyáron is megsemmisítik az aratást. Főhelye: O t t a v a (olv. Otteva), a hn. folyó mellett, ez a canadai szövetség főhelye. T o r o n t o fontos kikötőhely.

2. Q u e b e c vagy A l s ó K a n a d a főhelye: Q u e b e c (olv. Kvibbek) a Lőrincz folyam mellett, eredetileg egész Kanada főhelye, most az angolok főerődje Amerikában, 60,000 l. M o n t r e a l (olv. Montriól) a kereskedés középpontja, idáig juthatnak fel a tengeri hajók, 107,000 l.

3. Ú j - B r a u n s c h w e i g b a n S t . J o h n (olv. Szén Dzsönsz) a hn. folyó és a Fundy öböl mellett.

4. Ú j - S k ó c z i á b a n H a l i f a x (olv. Hellifaksz) 30,000 l. kietlen

vidéken, de kikötője sohse fagy be, és oly terjedelmes, hogy az összes angol flotta eltérne benne; kőszén-, só-, hal- és fakivitellel.

5. E d u a r d h r g. szigete, lakói túlnyomóan francziák.

6. H u d s o n ö b l i t e r ü l e t a Szikláshegységtől, a Jeges tenger és a Hudsonöbléig terjed. A pusztákon és az erdőségekben bivalyok, szarvasok és őzök tartózkodnak. Az éjszakai vidéken pedig az u. n. «Bundások területe» igen gazdag különféle drága prémű állatokban. Az itt tartózkodó indiánok és eszkimók kiháló félben vannak. E területen több helyt váracsok és kereskedelmi állomások találhatók, a hol a bennszülöttek által elejtett állatok bundái cseréltetnek ki. L a b r a d o r belseje lakatlan, a partvidéken eszkimók tartózkodnak, kiknek főfoglalkozása a halfogás. Több helyen halászati állomások vannak, ilyen hely pl. N a i n i s.

7. M a n i t o b a a Winipeg-tó déli partjain, legfontosabb helye: G a r r y (olv. Gerri) várd a.

8. B r i t K o l u m b i a a Szikláshegység és a Nagy oceán közt, zord és hegyes vidékű, de igen gazdag aranyban, ezüstben, platinában és rézben; erdeiből sok fát szállítanak Ázsiába és Déli Amerikába; folyói rendkívül gazdagok halakban. A lakosság nagyrészt bennszülött indiánokból, ezenkívül európai és ázsiai aranymosókból áll. Főhelye: . W e s t - M i n s t e r a Fraser f. mellett. Ide tartoznak a fjordok által szagatott V a n c o u v e r (olv. Venkuver) szigetek is, melyek rendkívül termékenyek és kőszénben gazdagok. S a r o l t a királyné szigetek is az angoloké.

Ú j - F o u n d l a n d (olv. Faundlend) szigete, belseje sziklás és ködös, a földművelés nem jutalmazó, de a bundás állatok vadászata jövedelmező. Az e vidéken található kutyák hosszú gyapjas szőrük és hűségük által tűnnek ki. A csekély lakosság legfontosabb kereseti ága a tengeri halászat, mely a szomszédos zátonyokon történik és oly fontos, miszerint több ízben háború okául szolgált a francziák és az angolok közt. Évenként e sziget partjait 100,000 angol, francia és amerikai halász látogatja meg. Főhely: S t. J o h n s. — S t. P i e r r e és M i q u e l o n szigetek a francia halászok kiinduló pontjai.

Itt megemlíthetjük még az odább délre elterülő B e r m u d a s (olv. Bermjüdesz) burányszigeteket is, a melyek az angolok fontos állomásait képezik az éjszakai és a nyugatindiai birtokok közti közlekedésnél. A több helyen megerősített szigeteket az angolok száműzetési helyül használják.

Egyesült Amerikai Államok.

(9.933,000 □ klm. és 50 millió l.)

Az Egyesült Amerikai Államok (The United States of America) alkotják a világ leghatalmasabb köztársaságát és Anglia után az első kereskedelmi hatalmát. Ezen Európa nagyságú állam az Atlanti oceántól a

Csendes oceánig terjeszkedik. Határai mindenütt természetesek, kivéve az éjszaki és déli határ azon részét, a mely a Sziklászhegységtől nyugatra terül el és a belső határnak egyenes nyugati folytatása. E négyszög az Alleghany hegység, a Sziklászhegység, és a Szierra Nevadahegység párhuzamos vonulása által három térségre osztatik fel: a keleti keskeny partvidékre, mely az Atlanti oceán partjai felé lejt, a nyugati szélesebb medenczeszerű feltérsegre, mely a Sziklászhegység és a Szierra Nevada közé van ékelve és végre a középső alföldre, mely a Miszsizszipi és mellékvizei által öntöztetik. Ez oly terület, mely égalji, növényzeti és talajgazdagságának egyenlőtlenségei daczára arra van hivatva, hogy a műveltség rendkívüli középpontjává váljék. A mérsékelt öv alatt terülvén el, hiányzik ugyan a trópok buja növényzete, sőt a nemes érczek sem mutatkoznak közvetlenül; ez okból kerülték is az aranyat hajhászó spanyolok, és így csak akkor nyert fontosságot, a midőn az Egyesült-Államok mostani polgárainak ősei a talajt nagy fáradsággal és szorgalommal művelni kezdték. Az angol fensőség alatt maradt gyarmatok azonban csak lassan emelkedtek; de midőn 1776-ban kimondták és kiküzdötték függetlenségüket, e gyarmatok a történetben ismeretlen gyorsasággal kezdtek felvirágozni. Ezen időtől kezdve a lakosság gyorsan szaporodik és anyagi jóléte — mely földművelésen, kereskedelmen és iparon alapszik — bámulatra méltóan gyarapodik.

Lakosok. Az 50 milliónyi lakosság túlnyomó része brit eredetű; a szabad szarcsenek száma 4, — a bennszülött indiánoké $\frac{1}{4}$ millióra rúg. Az összes lakosság $\frac{1}{7}$ -de bevándorlott. Az Unió polgáira amerikaiaknak nevezik magukat; az anglo-amerikaiakat Yankeeknek (jenkiknek) szokás nevezni. Éjszak-Amerikában az eredeti kaukazi emberfajta néhány nemzedéken át átalakul (valószínűleg égalji viszonyok s különösen a száraz levegő következtében), s mintegy szemeink előtt új emberfajta képződik mely soványság, száraz testbőr, erősebben kifejlett arczcsontok, síma és feszes hajzat által amerikai typossá válik. Az unióbeliek jellemében van valami sietős és lázas, mely éles ellentétben van az európai rokonának higgadtságával. — A népnevelésről kellőleg van gondoskodva, — nincs állam, hol a nyilvános iskola könnyebben hozzáférhető volna, mint itt. Az egyes államok pazarul gondoskodnak az iskolák fentartásáról és felszereléséről (a tanintézetek rendelkezésére álló földterület oly nagy mint a Magyar királyság); mert itt azon elv uralkodik, hogy a köztársasági önkormányzat egyedüli biztos támasza a nép szellemi műveltségében rejlik. Az általános műveltségről tanuskodik a sajtónak rendkívüli elterjedése is, s valóban ennek tevékenysége bámulatra ragad, felülmúlva az Ó-világ összes ilyenmű intézményeit. A sajtó korlátlan szabadságot élvez, csakhogy a világon tán sehol sem élnek annyira vissza e szabadsággal, mint itt. — Vallásra nézve az Unióban szabadság uralkodik, csupán az van kimondva, hogy az állam vallása a keresztény (felekezeti különbség nélkül). Legszámosabb híve van a katholicizmusnak és a protesztantizmusnak, mely utóbbi elterjedtebb

ugyan, de számos felekezetre oszlik. A sinaiakkal a buddha vallás jött át, míg a szerezsenek egy része visszaesett a fetisimadásba.

A nyagi műveltség. A földművelés a lakosság 22%-át foglalkoztatja. Az összes európai gabonaneműeket termesztik; ezek közt a búza-termesztés újabb időben oly terjedelmet öltött, hogy már az európai piacokon is sikeres versenyre kelt Magyarországgal, Rumániával és Oroszországgal. Általában termelés tekintetében három övet lehet megkülönböztetni, u. m.: az éjszaki gabona-, a középső gyapot- és dohány- és a déli cukornád-övet. A gondatlan erdőirtás káros következményeit azonban már itt is kezdik érezni. Marhatenyésztés tekintetében első helyet a sertésenyésztés foglalja el 80 millió drbbal, tehát több, mint egész Európában. Felemlíthető még a szarvasmarha- és a juhtenyésztés. A köztársaság igen gazdag ásványkincsekben is; ilyenek különösen az arany, ezüst, higany, réz, vas, kőszén, petroleum és kősó. Pennsylvania kiválik petroleum-, vas- és kőszénbányái, Kalifornia arany- és ezüsbányái által.

Ipara nagyszerűen és gyorsan fejlődik; az ipar mindinkább a földművelés fölé kezd emelkedni, most éjszaknyugaton a talaj már ki van szíva s így az aránylag sűrű lakosság kénytelen jövedelmezőbb keresetág után nézni, melyet az iparban talál. Az Amerikai Egyesült-Államok jelentékeny iparáról tanúskodnak találmányai, a minők pl. a Morse-féle távíró, a hengermalom, varrógép stb. Gépgyártása már veszélyeztetni kezdi versenyével az európai államok ilyenmű gyártmányait.

Kereskedése az egész világra kiterjeszkedik. Főkviteli czikkek a gyapot (többet visz ki, mint az egész világ), a gabona és liszt, hús, kőszén, gépek és petroleum. De belkereskedése is nagy, mert előmozdítják ezt kedvező természetes vízi útai, kiterjedt csatornarendszere és számos vasútai (135,000 klm.); ez utóbbiak közt az Atlanti-oczeánt a Pacific-oczeánnál összekötő vasút az emberi nem merészségének és erejének egyik legnagyobb-szerű munkája.

Alkotmány és kormány. Az Unió föderalisztikus alapon nyugvó szövetséges államot képez. Az egyes államoknak annyi önállóság biztosítatott, a mennyi az egész álladalom érdekeinek kockáztatása nélkül megengedhető. Az alkotmány három hatalmat ismer el, u. m. a törvényhozóit, a végrehajtóit és a bíróit. A törvényhozó hatalmat a kongresszus gyakorolja, mely áll a tanácsból és a képviselőházból. A tanácsba (senatus) minden állam két-két tagot küld, elnöke a köztársaság alelnöke. A képviselőház az egyes államok képviselőiből és a területek küldöttjeiből áll (ez utóbbiak birnak ugyan tanácskozási, de nem egyszersmind szavazási joggal). Minden törvényjavaslat csak akkor válik törvénynyé, ha azt az elnök is aláírta; ha azonban ez utóbbi megtagadja a törvényjavaslat aláírását, de mindkét ház azt ismét $\frac{2}{3}$ -ad szótöbbséggel elfogadja, akkor az törvényerőre emelkedik. A végrehajtó hatalmat az Unió elnöke gyakorolja, kit az alelnökkel együtt, az egyes államok törvényhatóságai által e

czélra kitüzött választók választják. Mindkettő négy évre választatik. Az elnök majdnem ugyanazon hatáskörrel bír, mint nálunk a király. A bírói hatalmat a legfelsőbb ítélőszék gyakorolja. Mindennemű bűn fölött az esküdtszékek ítélnek. — Az egyes államok alkotmányai a demokratikus-republikai alapon nyugosznak, s többé-kevésbé a szövetség alkotmányának utánzásai. Hasonlók a territoriumok alkotmányai is, csak hogy ezek törvényjavaslatait a kongresszus erősíti meg. A territoriumoknak felvételét az államok közé csak a kongresszus eszközölheti, ha ugyanis azok bizonyos meghatározott számú (mely változik a lakosság emelkedése szerint) lakost felmutathatnak. Jelenleg az Egyesült-Államok 38 államból, 10 territoriumból és Kolumbia districtusból állanak.

Az Egyesült Amerikai Államok a modern állam theoriája szerint alakultak, nincs ugyan fényes multjuk, de a hagyományok békőival sem kell megküzdeniök. Az egyes államok egyesülése a lakosság erkölcsi, politikai és kereskedelmi érdekein alapszik. A terület nagy kiterjedésének és physikai viszonyok különféleségének daczára, sokkal több az, a mi a tagokat egyesíti, mint az, a mi azokat elválasztja; az Unió megalkotása közeli rokonságba hozta az államokat, egyedül az Unió nyújt minden tagjának hatalmat, dicsőséget, előnyt és jólétet; az államok nagyságát a szövetség alapítja meg, mert az egyes államok csak vele és általa érnek valamit.

Miután az Úniónak nincs hatalmas szomszédja, ennél fogva állandó hadserege igen csekély, ebből magyarázható, hogy terméketlen kiadásai csekélyek és a nemzet egész ereje a természeti kincsek kiaknázására és feldolgozására fordíthatja és fordítja is.

Az Unió legfontosabb, legsűrűbb népességű és az európaiak által legkorábban művelt része a keleti vagyis

az Atlanti oczeán melléki államok.* E partvidéken

* Ide tartozik a 6 éjszakkeleti állam vagy «Új-Angolország»

1. Maine (olv. Mén) Augusta főhellyel és Portland legfontosabb kereskedelmi várossal (megjegyzendő, hogy a politikai fővárosok, többnyire kisebb helyek, melyekben a hivatalnokok olcsóbban élhetnek és könnyebben ellenőrizhetők). 2. New-Hampshire (olv. Nyu-Hémsir) fh. Concord; lfv. Manchester (olv. Mencsester). 3. Vermont: fh. Montpelier; lfv. Burlington (olv. Börlingt). 4. Massachusetts (olv. Maszszécsuszéc) fh. és lfv. Boston (olv. Boszt); Worcester (olv. Vúszer). 5. Rhode-Island (olv. Ródailénd); fh. és lfv. Providence. 6. Connecticut (olv. Kőnéktikat): fh. New-Haven (olv. Nyu-Hévn) és lfv. Hartford. Az első 3 állam gazdag erdőkből és legelőkből, a gyér lakosság főfoglalkozása a fakereskedés és marhatenyésztés. A három déli állam ellenben az Unió legsűrűbben lakott területe, Massachusetts az ipar széke, itt vannak egyszersmind az Unió legjelesebb nevelő intézetei. A part bővelkedik jó kikötőkben.

Ide sorakozik az 5 középső parti állam: 7. New-York (olv. Nyu-Jork) fh. Albany; lfv. New-York, Brooklyn (olv. Bruklin), Buffalo (Baffélo), Rochester. 8. Pennsylvania: fh. Harrisburg (olv. Herriszbürg); lf. Pittsburg és Philadelphia.

fekszik, a Hudson torkolatánál, Amerika legnagyobb és legfontosabb városa: New-York, több mint 1 millió lakossal, London után a világ első kereskedelmi helye.

New-York, Manhattan szigeten, Hudson folyó és egy tengerág között terül el, e tengerág Long-Islandot a szárazföldről elválasztja. E város az Unió keleti kereskedésének középpontja. A gőzhajók és vasutak csomósítása, a város kedvező kikötője, rendszeres közlekedése Európával (100 gőzhajó jár rendszeresen Európába), a nagy Erie csatorna elkészítése, mely a Kanadai tavakat az ocezánnal összeköti, az óriási tőke, mely fölött rendelkezik, — mindezen tényezők emelik fontosságát. Jelenleg a petroleum és bőrök kereskedésében a világ első városa. A bevándorlók főkikötője (évenként mintegy 300,000-en vándorolnak be e városon át). Pompára és izlésre nézve Európa bármely székvárosával versenyezhet. Így p. o. Metropolitan nevű szállója, hol 700 vendég eltér és 150 pinczér tesz szolgálatot, valamint a Croton-féle vízvezetéke, mely Harlem folyóból látja el a várost jó vízzel, bármely európai székvárosnak becsületére válnék.

Long-Islandon, New-York átellenében van Brooklyn városa (500,000 l.), melyben nagyrészt new-yorki kereskedők laknak. Ezen túl fekvő

9. New-Jersey (olv. Nyu-Dzsersze), fh. Trenton; lfv. Newark (olv. Nyuárk). 10. Delaware (olv. Delluér), fh. Dover; lfv. Wilmington. 11. Maryland, fh. Annapolis (olv. Ennepisz); lfv. Baltimore. — A két első az Unió legnépesebb állama, melyekben az ipar és a kereskedés rendkívül kifejlődhetett, mert a hatalmas kőszéntelepek, a jó kikötők és a nyugatra vezető utak elősegítették. A 3 kisebb állam a Hudson és Potomac közti partvidéken terül el. A két utolsó már a rabszolgákat tartó államokhoz tartozott, ezért a lakosainak 25%-ka szerezsen.

Kolumbia szövetségi területben csak az Unió fővárosa van.

Továbbá ide tartozik a 11 déli állam: E néven nevezik még napjainkban is a 4 délkeleti parti államot: 12. Keleti Virginiát: fő- és legfontosabb városa Richmond. 13. Éjszaki-Karolinát: fh. Raleigh (olv. Raoli); lfv. Wilmington. 14. Déli-Karolinát: fh. Kolumbia; lfv. Charleston (olv. Csarlesztn) és 15. Georgiát: Milledgeville (olv. Milidszvil) fhelylyel és Savannah (olv. Szavenna) legfontosabb várossal. E négy még azon 13 államhoz tartozik, melyek megteremtették az Uniót. A déli államokhoz tartozik továbbá az 5 öbli állam is, mint: 16. Florida: fh. Talahasze (olv. Telehaszsi); lfv. Jacksonville (olv. Dzsakszonvil), 17. Alabama (olv. Alebáma): fh. Montgomery; lfv. Mobbille. 18. Miszsizszipi: fh. Jakson; lfv. Natchez (olv. Nacsiz). 19. Louisiana: fh. Baton-Rouge (olv. Beten Rudzs); lfv. New-Orleans, és 20. Texas: fh. Austin-City; lfv. Galveston. Végre a következő két belső állam: 21. Arkanzasz: fh. Little-Rock; lfv. Helena, és 22. Tennessee (olv. Tenneszsi): fh. Nashville; lfv. Memphis. — Ez államok társadalmi tekintetben éles ellentétet képeznek az éjszaki államokkal, a mely ellentét alapja az égalji és physikai viszonyokban keresendő. Az Alleghany hegység itt véget ér és legnagyobb részét sík térségnek enged helyet, a mely nagyon alkalmas a gyapottermesztésre, azonkívül a jól nedvesített parti vidék igen kedvező a rizs és czukornád termelésére is. Így a déli államok kizárólag nyerstermelésre vannak utalva; az ültetvénygazdálkodás rabszolgatartást vont maga után. Itt ritkák a városok és falvak, ezek helyett a tenger partján vagy pedig a fő vízi utak közelében nagy kereskedelmi helyek fejlődtek.

Jersey-City és Hoboken is fontosak, mint a new-yorki kereskedők tartózkodási helyei, de nagy az iparuk is.

A számos hajóval borított, vízben gazdag és regényes partú Hudson folyó a belső iparos városok és New-York közt a forgalmat közvetíti. A Albanytól-Buffalóig vezet a nagy Erie csatorna, melyen a nyugati gabona- és más termékek New-Yorkba szállíttatnak.

Boston az Atlanti oceán egyik védett öble körül hullámos területen terjeszkedik. Fontos kereskedelmi város és különösen tudományos intézetei által tűnik ki, 350,000 l. Igen nagy fontosságú a jég kivitele.

Philadelphia, New-Yorktól délre a Delaware mellett, Amerika első iparúzó városa, 850,000 l. Legfontosabb iparcikkei: vas- és aczélárúk, gépek, szövőkészülékek, ruha és lábbeli. A gyárak azonban részint a külvárosokban, részint pedig a környéken vannak elhelyezve. Ph. még az amerikai könyvkereskedésnek is középpontja.

Pennsylvania állam, melyben e város fekszik, az Alleghany hegység mindkét lejtőin terül el és az Únió legtermékenyebb és leggazdagabb államainak egyike. Különös fontosságúak kifogyhatatlan kőszéntelepei, melyeknek középpontjában Pittsburg gyárváros virágzott fel. Ez utóbbi város és az Erie tó között terül el Pennsylvaniának petroleumban gazdag vidéke délnyugatról-éjszakeletre.

Baltimore a Chesapeake öböl mellett, fontos kereskedelmi város, 350,000 l. Eddig az Únió harmadik városának tartott, de most már St.-Louis, Chicago és Boston felülmúlták. B. az Únió legnagyobb dohánykereskedő helye és a világ egyik első lisztkereskedő városa. Közéleben fekszik az 1793-ban alapított szövetségi főváros:

Washington, 150,000 l. Az Egyesült-Államok congressusa a Capitolium nevű óriási épületében tartja üléseit, ennek közelében van az elnök hivatalos lakása (Fehér ház).

Richmond a James folyó mellett (60,000 l.),*dohány és Nyugati-Virginia petroleumának főkiviteli helye.

Charleston a hn. öböl mellett (50,000 l.), fontos gyapot- és rizskiviteli hely.

New-Orleans a Miszsizszipi torkolatánál, egészségtelen fekvése daczára fontos, mint a világ első gyapotkereskedő városa, és a Miszsizszipi termékeny völgyének főkiviteli helye, 200,000 l.

Az Ohio, a Miszsizszipi és a Nagy tavak közt és mellett elterülő államok* («Nyugati államok») leginkább földművelésre vannak utalva,

* Ide tartozik a 10 belföldi állam, az Alleghany hegység és a Misszouri közt. Ezek közt 23. Nyugati-Virginia: fh. Charleston; lfv. Wheeling (olv. Hurling), — továbbá 24. Kentucky: fh. Frankfort; lfv. Louisville és — 25. Misszouri: fh. Jefferson-City (olv. Dzsefferszn-Sziti); lfv. St.-Louis; némi ellentétet képeznek az éjszakiakhoz, mert néhány tropikus növény természetése itt is a rabszolgák tartását idézte elő. A következő 7 államba tódul 30 év óta főleg a bevándorlás. 26. Ohio: fh.

melynek termékeit kényelmes vízi úton szállítják a tenger felé. Újabb időben azonban itt is nagy lendületet nyert az ipar. A termékeny prairie-és erdőtalaj, — az Atlanti partvidéken fekvő államok közötti kedvező fekvése és végre a természetes vízi utak voltak azon főtényezők, melyek e nyugati államok gyors fejlődését előidézték. Most már az Únió súlypontját ezen államok képezik, hová a bevándorlók főtömege irányul. Az utolsó tíz évben ez államok lakossága meghatszorosodott, míg a nyugati parti államoké csak megkétszerezedett. Ezek képezik egyszersmind a világ legnagyobb gabonatarát is. Fontosabb városok :

Chicago a Michigantó mellett, a gabonakereskedés középpontja, 500,000 l. és így az Únió negyedik városa.

Milwaukee szintén a Michigantónál, 115,000 l.

Detroit, a hn. folyó mellett a St.-Clair (olv. Klér) és Erie tavak között, 116,000 l. legfontosabb kereskedelmi város Kanada felé.

Cincinnati az Ohio mellett, fontos közlekedések középpontjában a belkereskedés főhelye. Porkopolis (sertésváros), mellékeve virágzó sertés-tenyésztéséről és kereskedéséről tanúskodik, 250,000 l.

Louisville, szintén az Ohio mellett, gyorsan emelkedik 170,000 l.

St.-Louis a Miszsiszipszi és Misszouri egyesülése alatt, tehát Éjszakamerika legfontosabb belső közlekedésének középpontjában. Kedvező fekvése két nagy folyó egyesülésénél, a mindinkább terjeszkedő vasuti hálózat csomópontjánál, az éjszaki és déli termékek egybehalmozódása helyénél fogva e várost az Únió belső kereskedésének középpontjává teszik, van 400,000 l.

St.-Paul a Miszsiszipszi hajózásának kiinduló pontja.

Az Egyesült Amerikai államok középső része* azon államokat és területeket foglalja magában, melyek a Miszsiszipszi-Miszsouritól egészen a Szikláshegységig, és a Mexikói öböltől egészen a Brit-Amerika határáig terjednek el. A talaj plateauszerűleg emelkedik a Mexikói öböl posványos partvidékéről éjszak felé; délen jövedelmező a gyapot-, a dohány-, cukornád és a szőlőtermelés. A középső részben kezdődnek a prairiek, melyek éjszak felé mindinkább kitágulnak. Nagyobb városok itt sehol sincsenek; a gyér lakosság főfoglalkozását a földművelés és marhatenyésztés képezi. A prairiek

Kolumbus; lfv. Cincinnati (olv. Szinszinnaté). 27. **Indiana**: fh. és lfv. Indianapolis. 28. **Illinois** (olv. Illinaisz): fh. Springfield; lfv. Chicago (olv. Sikago). 29. **Jowa** (olv. Ajova): fh. Jowa-City; lfv. Davenport. 30. **Michigan**: fh. Lansing; lfv. Detroit (olv. Ditrait). 31. **Wisconsin** (Üiszkonszn): fh. Madison (olv. Medisz); lfv. Milwaukee (olv. Miluoaki). 32. **Minnesota**: fh. St.-Paul; lfv. Minneapolis (olv. Minieplisz).

* 33. **Kansas**: fh. Atchison (olv. Ecsisz); lfv. Leavenworth (olv. Levnuorsz). 34. **Nebraska**: fh. és lfv. Omaha-City. Itt van az **Indian** és **Dakota** terület is, ez utóbbi főhelye: Yankton (olv. Jainktn).

talaja már több ezer □ klmnyire termékeny szántóföldekké alakítottatott át. Az indiánok maradványai, kiknek ősei a bivalycsordákat követve, szabadon bebarangolták a terjedelmes pusztákat, most részint egy külön territoriumban, részint pedig az u. n. fenhagyott területeken (reservatiók) helyeztettek el. A Szikláshegység nyugati vidékei óriási érczkincseiknél (arany, ezüst, réz, ólom, higany) fogva, számos kivándorlót csaltak az újabb időben e vadonba, hol hihetetlen gyorsasággal keletkeztek helységek, a melyek a kis városok összes kényelmével rendelkeznek, de egyszersmind mindenféle kalandorokkal és gyülevész néppel is megteltek. A Pacific vasút mentében is, mely a Misszuri melletti Omaha városából a Szikláshegységen át San-Franciscoba viszen, gomba módra szaporodtak a városok, csakhogy ezek nagy része mai nap ismét el van hagyatva. Itt van a már említett «Nemzeti Park» is.

Az Únió nyugati része* (Pacific államok), a Szikláshegység és a Csendes-oczeán partvidéke közt, nagyon különböző minőségű vidékeket foglal magában. A Szikláshegységtől nyugatra a Nagy-Sóstó környékén elterülő Utah territorium, a legszorgalmasabban műveltetik a mormonok által. A Szierra-Nevadáig azonban kietlen pusztá terül el, mely legnagyobbbrészt alkalmatlan a földművelésre és «Nagy amerikai sivatagnak» is nevezetik. E kietlen vidékek mindazáltal fontosak, mert rendkívül sok aranyat és ezüstöt nyújtanak. Különösen említést érdemelnek a Szierra-Nevada keleti lejtőin levő ezüstbányák, melyek a világ összes ilynemű bányáit ezüstbőségre nézve messze felülmúlják.

A Szierra-Nevada parti hegységén túl Kalifornia áldott területfekszik. Ezen állam egykor nemes érceinek gazdagságánál fogva az összes országok kalandorainak gyűlhelyét képezte, most azonban igen fontos a mezei gazdálkodása is. A búza fontos kiviteli cikket képez, újabb időben a szőlő- és a theabokorművelés is mindinkább terjeszkedik. Hegyein pompás erdőségek díszlenek, melyekben az óriási fák kora a Krisztus előtti időszakokra vezethető vissza. Tarka népvegyüléke közt számosak, de nem igen kedveltek a chinaiak. Legfontosabb városa :

San-Francisco a hn. szűk öböl nyugati végénél, melyhez az ú. n. «Arany kapun» lehet bejutni. E városnak kikötője legszebb az egész világrész nyugati partján. A Pacific vasút rendkívül emeli fontosságát; a keletázsiai thea és selyem kivitelének nagy része már S. F.-on keresztül szállíttatik Európába. Fő kiviteli cikkei az arany, és újabb időben a gabona,

* 35. Colorado: fh. lfv. Denver. 36. Nevada: fh. Carson-City (olv. Karsz); lfv. Virginia-City. 37. Kalifornia: fh. Sacramento; lfv. San-Francisco. 38. Oregon (olv. Origon): fh. Albany; lfv. Portland. A területek ezek: Montana; Idaho (olv. Aidaho) Boisé-City-vel; Wyoming (olv. Uaioming) Cheyenne-vel (olv. Csien); Utah (olv. Júté) vagy «Mormonok területe», Great-Salt- vagy Mormon City vagy Új-Jeruzsalem, főhellyel; Arizona a Tusconnal; Új-Mexikó Santa-Fé-vel, és Washington Olympia fővárossal.

240,000 l. S.-Francisco rendes gőzhajó-összeköttetésben áll Honkonggal és Jokohamával.

O a k l a n d (olv. Oklend) S. Fr.-nak átellenében gyönyörű vidéken 35,000 l.

S a c r a m e n t o - C i t y a Sacramento balpartján, Kalifornia politikai fővárosa 16,000 l.

A l a s z k a 1867-ben vétetett meg az oroszoktól, kik a bundás állatok vadászata kedvéért elfoglalák és rajta kisebb telepeket alapítottak. Legfontosabb telepítvénye **U j - A r c h a n g e l** (előbb Szitkának hívták).

Az Unió birtokát képezik azon szigetek is, melyek a Sandwich szigektől délre fekszenek, főfontosságuk a gazdag **g u a n o** telepek. E szigetek közt legfontosabb: **C h r i s t m a s**.

Mexiko köztársaság.

(1.921,000 □ klm. 9.400,000 lakossal.)

A Mexikói (olv. mechikói) Egyesült államok állanak a keskeny és alacsony partszegély által határolt vízszegény lépcsőzetes felföldből, a keskeny és kopár Kaliforniai félszigetből, és végre a termékeny, de egészségtelen és vízszegény Jukatan félszigetből. Kedvező fekvése a két oceán, Rio del Norte és Rio-Gila között, továbbá gazdag földművelési és ásványkincsei, és végre a felföld egészséges és kellemes klímája Mexikót, a világ egyik legvirágzóbb területévé teszik, de a belső viszálykodások és háborúk nagyon ártnak az ország jólétének. A kiterjedt felföldnek kellemes égalja van és a nedvesebb vidékeken rendkívül termékeny; nagy homokos térségek csak az éjszaki részben vannak. A felföld lépcsőzetes lejtői híresek a kedvező égaljról, ellenben a partmelléki termékeny lapályok, hol cukornád, indigo, gyapot, a kakao és banánok díszlenek, nagyon egészségtelenek. Mexiko nagyon gazdag ásványkincsekben; különös említést érdemelnek az éjszaknyugati részben (Szierra Madre) a kifogyhatatlan ezüsttelepek. A lakosság főleg az Anahuaki, hasadékokban gazdag, felföldön központosul. A lakosság több mint fele a régi acztékek utódjaiból áll, kiknek egyes csoportjai nagyon veszélyeztetik az éjszaki vidékeket. A többi lakosság, mely leginkább földműveléssel foglalkozik, kreolokból, mulattokból, négerek- és európaiakból áll, ez utóbbiak kezében van a külkereskedés is. A népnevelés nagyon alacsony fokú. Az ország belsejében nincsenek utak, és a közbiztonság is gyenge lábón áll.

A világkereskedésre nézve fontos helyzete volna, de ennek megvalósítását jó kikötőkben mutatkozó szegénysége nagyon megnehezíti.

Az ország fontosabb városai majdnem kivétel nélkül az Anahuaki felföldön, vagy pedig ennek lépcsőzetes lejtőin terülnek el.

M e x i k o (az acztékek idejében Tenochtitlan volt a neve) a főváros,

hegyek által körülzárolt nagy medenczében — melynek talaja részben még most is tavak által borítottatik — terül el. A város egészen spanyol izlésben épült; alacsony házak, templomok és nagy kormány-paloták által körülvett nagy terek és egyenes utcáik jellemzik. Van 230,000 l. Mexiko majdnem egyenlő távolban van a két oceántól, 2277 m. magasságban a tenger fölött s azért a város környékén örökös tavasz van.

L a P u e b l a az előbbtől délkeletre, a szövetség második városa, és a mexikói ipar főhelye, 70,000 l., még tovább délre van : **O a t a k a** ezüst-bányákkal. Ellenkező t. i. éjszaknyugati irányban vannak :

Q u e r e t a r o az 1867. jun. 19-iki vérengzés színhelye.

G u a d a l a x a r a, a főváros után legfontosabb kereskedelmi hely 65,000 l.

G u a n a x u a t o 71,000 l. már a gazdag bányavidéken van, mely **P o t o s i n**, **Z a c a t e s - o n**, **D u r a n g o n** és általában az egész Szierra-Madre vidékén keresztül húzódik.

V e r a - C r u z kikötő a Mexikói öbölben, vasút által van a fővárossal összekötve; égálja azonban nagyon egészségtelen. E város kereskedése nagyobb, mint az összes kikötőké együttvéve.

A k a p u l k o és **M a z a t l a n** legfontosabb kikötők a Csendes-oceán partján.

J u k a t a n félsziget campeche- és mahagonifa-erdőről híres, városai közt azonban csak **M e r i d a** és **C a m p e c h e** érdemel említést.

A R i v i l l a - G i g e d o vulkanikus szigetek is ide tartoznak.

Középamerikai köztársaságok.

(840,000 □ klm. 2 és fél millió l.)

Középamerika növényi, állati, égálji és népességi, sőt még politikai tekintetben is nagyon hasonlít Mexikóhoz. Középamerika több köztársaságra oszlik fel, melyek azonban a lakosság folytonos nyugtalankodása és a kormányok erőtlensége következtében semminemű szerepet nem játszanak, daczára annak, hogy mindannyinak igen kedvező a helyzete, mivel a két oceán és a két Amerika között fekszenek, és mindannyia bővelkedik természetű segédforrásokban. A keleti partvidéken Nagy-Britanniának egy keskeny, de egészséges partvidéke van (Brit-Hondurasz), mely cochenille, indigo és mahagoni-fa kivitele által tűnik ki. E köztársaságok a következők:

Guatemala a középamerikai államok közt a legnépesebb; terményei közt, különösen a forró partvidéken említendőek: kávé, kakao, dohány és drága festékfák, fontos még a cochenilletenyésztés is. Főhelye: **U j - G u a t e m a l a** egészséges vidéken, szabályosan épült város. A város 1776-ik

évben Fuego tűzhányó által elpusztult régi főhelytől néhány kilométernyire nyugatra épült.

San-Salvador a középamerikai államok legkisebbike, az előbbi köztársaság után a legnépesebb. Itt a tengerparttal párhuzamosan a vulkánok egész sora húzódik keresztül. A termékeny talaj jól van művelve. Fő-kiviteli czikke az indigo. **S a n - S a l v a d o r** főváros a földrengés következtében 1854-ben teljesen elpusztult, de azóta már teljesen felépült.

Hondurasz a Karaibi tengerben levő hn. öbölnek egész déli part vidékét foglalja el, és azonkívül keskeny nyulványával egészen a Csendes-oczeán **F o n z e k a** nevű öbléig ér. Belsejét még nem ismerjük teljesen ; termékekben tán Amerika leggazdagabb állama, csak hogy a lakosság tunyasága és a közbiztonság hiánya akadályozzák a természet pazaron nyújtott segédeszközeinek kiaknázását. **C o m a y a g u a** főhelye, jelentéktelen város.

Nicaragua Középamerika legnagyobb állama, keleti részében (Mosquitopart) megmérhetetlen erdők borítják, a melyekből mahagoni fát és gummit nyernek. Középső, pusztá jellegű vidékei igen kedveznek a marhatenyésztésnek, míg a Csendes-oczeán partvidékén a trópok buja növényzete díszlik. **M a n a g u a**, mostani fővárosa, egészen falu jellegű

Costarica a legdélibb köztársaság s majdnem teljesen vulkánikus talajjal bír. Terményei közt legfontosabb a kávé, míg a gazdag ásványkincsek nagyon keveset használnak fel. A csekély számú lakosság művelt, szorgalmas és jómódú. **S a n - J o s é** fővárosának fekvése szép és egészséges. **P u n t a - A r e n a s** a Csendes-oczeán **N i c o y a** nevű öble mellett, Közép-Amerika legjobb kikötője.

B e l i z e, Brit-Hondurasz főhelye, egészségtelen vidéken, fakiviteléről nevezetes.

Nyugati India.

(244,480 □ klm. 4.400,000 l.)

Nyugati India ívalakban csoportosított szigetvilága a két Amerika keleti kiszögelléseit köti össze. Habár nagyságra nézve nem versenyezhet a Keletindiai szigetvilággal, természeti kincseinek bőségére nézve azonban méltó vetélytársa. Terményei közt, a déli gyümölcsökön kívül, kiemelendők: a cukornád, kávé, dohány, kakao, gyapot, bors, indigo és a vanilla. Az állatvilág azonban szegénynek mondható, az összes nagyobb emlősök csakis az európaiak megjelenése óta honosítottak meg. Az ásványországból található: rézérczek, kén, kőszén és aszfalt; a nemcs érczek azonban, melyek egykoron a spanyol hódítók birvágját felköltötték, most teljesen hiányznak. Az őslakók is eltűntek; mostani lakossága fehérekből s ezek keverékéből és szaracsenekből áll. Ez utóbbiak képezik a lakosság legnagyobb részét; eredetileg rabszolgaságban sinlődtek és az ültetvényekben a tropikus

termékek művelésére kényszerítették. A rabszolgaság eltörlése után azonban szabadakká lettek, de legnagyobb részt afrikai restségükbe és barbárságukba estek vissza. E munkaerő kipótlására Kelet-Indiából szabad munkások (kulik) hozattak be, ezeknek sorsa azonban csak kevésben különbözik a rabszolgaságtól. Nyugat-India csupán nyers termékeket szállít kifelé; az iparcikket és a gabonaműet az Unióból fedeztetnek.

Nyugat-India szigeteit felosztjuk: **Bahama** szigetekre, **Nagy- és Kis-Antillákra**. Nagy-Antillákhoz tartoznak: **Kuba, Jamajka, Hajti és Portorico**. A Kis-Antillák külső és belső szigetsorra oszlanak fel. A külső szigetek Portoricótól az Orinokoig húzódnak és szél feletti szigeteknek is (mert a paszszátok kelet felől fúnak) neveztetnek, míg a belső szigetek Dél-Amerika északi partjai mentében húzódnak és szél alatti szigeteknek is hivatnak.

A nyugatindiai szigetvilágon majdnem az összes európai tengeri hatalmagnak vannak birtokaik, csupán Hajti szigete független és két önálló köztársaságra oszlik fel.

A **Bahama** szigetek (angol birtok) tenger alatti felföldön emelkednek a tenger felszíne fölé, környékükön a hajózás azonban a számos szikla és burányszirt, valamint a tengeri kalózok miatt nagyon veszélyes. E szigetek jobbára termékenyek, de vízben szegények és lakatlanok. **Watlings-Island** (olv. Uettlingsz Ailend) (**Guanahani v. San-Salvador**) állítólag azon hely, hol Kolumbus 1492-ki okt. 12-én kikötött. Legfontosabb sziget **New-Providence**, **Nassau** várossal (5600 l.).

Kuba (112,190 □ klm. 1.400,000 l. spanyol birtok) az Antillák gyönyegének neveztetik, ez az összes szigetek legnagyobbika; természeti kincseinél és az egyes vidékeinek tájképi festőiességénél fogva a világ legáldottabb területei közé tartozik. A hosszúkás sziget belseje alacsony dombokkal borított, a melyek délkeleten 2000 m. magas hegységbe mennek át. A kikötőszegény partok posványosak és egészségtelenek. Jelenleg még a szigetnek csekély része művelt, belsejében kiterjedt őserdő terül el, melyben gyönyörű mahagoni- és ébenfák díszlenek. A földművelés legjövődmezőbb ágát a cukornád-ültetvények képezik, e mellett igen jövődmező még a dohány- és kávétermelés. A lakosság fele fehérekből (spanyolok és kreolok), a másik fele szabad munkásokból és szerezsen rabszolgákból áll. Fővárosa: **Havana**, megerősített város (amerikai Konstantinápoly) gyönyörű kikötővel, Florida félsziget átellenében. Szivargyártása világhírű. Székesegyházában nyugosznak az Új-Világ fölfedezőjének tetemei, 230,000 l. **Matanzas** előbbittől keletre, a sziget második kereskedelmi városa 23,000 l. **Santiago de Cuba** a déli partvidéken 36,000 l. cukor, rum, dohány, kávé, gyapot, kakao, méz és rézérczek kiviteli helye.

Jamajka (angol birtok) szirtek és zátonyok által körülvevett sziget, sok jó kikötővel dicsekszik, belseje pedig igen szép. Különösen északi részében buján megerem a cukornád (melyből világhírű rumot készítenek), kávé,

gyömbér s más trópusi gyümölcs; erdeiből becses hasznófát nyernek, míg jó legelőin kitűnően tenyészik a marha. A sziget gazdag ásványokban is. Főhelye: **Kingston** megerősített város és fontos kereskedelmi hely.

Hajti (Kolumbus Hispaniolának nevezte el) egykoron Nyugat-India kertjének neveztetett, termékenységre és tájképi szépségre nézve Kubával vetélkedik, csakhogy jelenleg majdnem teljesen elhanyagolt, a szerencsen lakosságának egy része pedig majdnem teljesen elvadult. Az előbbi időkben behozott szerencsen rabszolgák a francia forradalom első éveiben felszabadítottak, a kik azután lassan-lassan az összes fehér lakosságot elűzték. Újabb időben e szigeten, iszonyú vérengzések közt, több négerállam keletkezett, a melyek azonban nem bírtak megerősödni. Jelenleg Hajtin két köztársaság van:

1. **Hajti néger köztársaság** a sziget kisebb nyugati részét foglalja el **Port-au-Prince** fővárossal. A lakosság $\frac{7}{8}$ -da szerencsen, a fehérek még csak polgári jogot sem szerezhetnek.

2. **San-Domingo köztársaság** a sziget nagyobb részéből áll. Lakóinak $\frac{3}{4}$ -de kreolokból, a többi szerencsenekből áll. Itt sokkal rendezettebb állapotok vannak. **San-Domingo** fővárosa nagyjából már elpusztult. **Samana** a keleti partvidéken, jelenleg még kis város, de mióta egy amerikai társaság birtokába ment át, azóta gyorsan kezd emelkedni s valószínűleg rövid idő múlva a sziget legfontosabb városa lesz.

Portorico (a spanyoloké) legjobban művelt sziget, kiviteli cikkei: dohány, cukor, kávé és rum. Aránylag sűrű lakosságának fele szerencsen. Főhelye: **San-Juan de Portorico** egy kis szigeten fekszik és nagyon meg van erősítve.

A **Kis-Antillák** külső szigetcsoportjai közül említendőek:

1. A **Virginia** (Szűz) szigetek, Portoricótól keletre terülnek el, s nagyjából domborok által borítottak. E szigetcsoport nyugati szigetei Spanyolországhoz, a középsők Dániához és a keletiek Angolországhoz tartoznak. A Nyugatindiai szigetek közül leginkább ezek vannak kitéve a szélvészek és földrengések pusztításainak. Köztük a legnagyobb sziget **St. Croix**, de sokkal fontosabb **Sz. Tamás** szigete (mind a kettő a dánok birtoka), mert jó kikötőjében mind azon hajók állomásozni szoktak, a melyek Havanna, Új Orleans, Mexiko, Aszpinvall és La Guyara (Venezuelában) felé tartanak.

2. **Guadeloupe** (a francziáké) két szigetből áll, a melyeket egy tengerág választ egymástól el. E két sziget talaja igen termékeny és lakossága nagy jólétnek örvend.

3. **Martinique** (a francziáké) szigete vulkánikus eredetű, termékeny és jól művelt. Aránylag sűrű néger lakossága tiszta és barátságos.

4. **Barbados** (az angoloké) termékeny, egészséges, kertileg művelt és sűrűen lakott sziget.

5. **Trinidad** (az angolok birtoka) fekvésénél, állat- és növény világá-

nál fogva tulajdonképen Déli-Amerikához tartozik, de politikailag Nyugat-Indiához sorozzák. A sziget belseje hegyes és őserdővel borított. A művelés alatt levő ültetvénygazdálkodás sok cukrot, kávé, kakaót, indigót, dohányt és gyapotot szolgáltat. A szigeten igen nevezetes az u. n. **A s z f a l t**- vagy **S z u r o k t ó** (*La Brea*), melynek felülete részben ugyan már megkeményedett, de számos hasadékon a szurkos víz hullámozása még látható. Trinidad fontos a hajózásra, mert számos jó kikötője biztos menedékül szolgál a nyugatindiai viharok ellen.

A **S z é l a l a t t i** szigetek physikailag Dél-Amerikához tartoznak; a szigetek legnagyobb része a hollandok birtoka. Majdnem az összes szigeten vulkánok vonulnak végig, a melyek azonban csak ritkán haladják meg az 1000 métert; az elporhanyult láva ugyan termékeny talajt ad, csak-hogy a művelése nagyon nehéz. Legfontosabb köztük **Curaçao**, melyen a hollandi szorgalom a trópok összes termékeit sikerrel műveli.

DÉLI AMERIKA ÁLLAMAI.

Venezuela Egyesült Államai.

(1.137,700 □ klm. 2.000,000 l.)

Ezén szövetséges állam az Orinoko és mellékvizeinek környékén terül el. Az egésznek mintegy fele őserdővel borított; egy negyede pusztta, a melyen számos szarvasmarha-, ló- és öszvér-csorda barangol és csak igen kis terület műveltetik, hol azonban ez történik, ott a talaj rendkívül termékenynek bizonyult. Legfontosabb a kávé termesztése, mely a mérsékeltbb vidékeken kiténő minőségű; e mellett a forró lapályokon sok kakaót és cukornádat termesztenek; újabb időben, a gyapottermesztés is folyton terjeszkedik. A vegyülék (indianok, négerék és fehérek keveréke) lakosság szellemi művelése a legutóbbi időben örvedetesen előre halad, nemkülönben az ipar is kezd terjeszkedni, s ha az épülő félben levő utak elkészülnek, akkor az ország természetes kincsei előtt is megnyílnak a külpiaczok.

Szövetségi főváros: **C a r a c a o** 10 klm. fekszik a tenger partjától, szép és egészséges vidéken (50,000 l.). A város sokat szenvedett az 1812-iki földrengés által, de azóta már szebben felépült. Kikötője **L a G u a y a r a** forró és egészségtelen vidéken, ez a köztársaság fő kikötője. **V a l e n c i a** a kávétermelés főhelye és legfontosabb kereskedelmi városa. **M a r a k a i b o** a hn. tó mellett egészségtelen környéken; fontos átmeneti kereskedéssel Kolumbia felé. **C i u d a d B o l i v a r** (v. **Angostora**) az Orinoco mellett.

Kolumbia Egyesült Államai.

(830,000 □ klm. és 3 millió l.)

Kolumbia köztársaság termékenységre nézve vetélkedik Déli Amerika legtermékenyebb vidékeivel, azonkívül a két oceán közötti kedvező fekvésénél és a Panamai földszoros fontos birtokánál fogva kiváló szereplésre hivatott. A Kordillera hótakarta csúcsaitól kezdve egészen a Kauka és a Magdolna folyóvölgyek forró égaljáig, a világ minden klímájával rendelkezik. A trópusi növényzet nyújt elég kávé, dohányt, chinakérget, gyapotot és kaucsukot, csakhogy a köztársaság belső nagy termékenységének kiaknázása, a műutak hiányában, egyedül a hajózható folyókra, különösen a Magdolna folyóra van utalva s így nem érvényesülhet egész teljében.

Főhelye: Santa Fé de Bogota, a Kordillera egyik feltérésén fekszik (50,000 l.), Popayan, a déli felföld legfontosabb helye. Paszto déli határon. Medellin, a Kauka középső vidékének főhelye. Cartagena a Magdolna folyó torkolatához közel, egykoron a spanyol birtokok legfontosabb erődje. Barranquilla a Magdolna torkolatánál, fontos kereskedelmi város. — Közlekedés szempontjából legfontosabb El-Istmo vagy Panama állam, melyben a legszűkebb helyen jelenleg Aspinvall (Colon) és Panama városok közt, vasút vezet. A vasút hossza 75 klm., legmagasabb pontja 80 méternyire emelkedik e két oceán fölött. E trópusi erdők között vezető vaspálya, rendkívüli fontosságú a világforgalomra nézve, mert a Horn fok körüli hosszú és veszélyes utat takarítja meg. A már régebben tervezett Panamai csatorna, újabb időben, közel áll megvalósításához. A nemzetközi kongresszus műszaki osztálya több (8) terv közt fogadta el, mely a csatorna elkészítését Panama városából tervezte; így a csatorna hossza 73 klm. volna, azonkívül 6 klm. alagút lesz szükséges; e mű 480 millió forintba fog kerülni.

Ecuador köztársaság.

(651,000 □ klm. és 1 millió l.)

Ecuador a nyugati köztársaságok legkisebbike, természeti kincseinél és kedvező fekvéséről fogva (az oceán és Amazon közt) a világ legáldottabb országai közé tartozik; de a lakosság nem ért a természeti segédforrások kiaknázásához. Műutak hiányában a kereskedés teljesen pang. A tenger partvidéke alacsony és posványos; a Kordillera két párhuzamos láncza közt elterülő felföld egészséges, és végre a Kordillera keleti lejtőjén egészen az Amazon folyóig áthatolhatatlan erdőség terül el, a melyben vad indiánok barangolnak. A forró vidékeken kakao és chinafa, a felföldön pedig búza

és tengeri terem, míg a felföld mély völgyeiben a legízletesebb déli gyümölcsök díszlenek. Quito főváros, hóval takart vulkánok közt a felföldön 3000 m. magasságban terül el csak 14 fokpercznyire az egyenlítőttől, 80,000 l. Guayaquil egyedüli kikötője a köztársaságnak. E város bambusznádból épült s főkiviteli czikke a kakao. Loxa környéken van a legjobb chinafahéj, a mely a cinchona condaninea kérgéből nyeretik. — Ide tartoznak a Galopagosz szigetek is, a melyeken 1—2 métermázsza súlyú teknősbékák találhatók. Ezekről éjszaknyugatra van a magányos Clipperton szigete, gazdag guano-telepekkel (a francziák kezdik kiaknázni).

Peru köztársaság.

(1.120,000 □ klm. és 3.050,000 l.)

Peru hajdan őslakóinak műveltsége, arany- és ezüstgazdagsága által tünt ki, most is Dél-Amerika nyugati partvidékének legjelentékenyebb köztársasága. Partvidéke esők hiányában kopár, azonkívül ködös és gyakori földrengéseknek van kitéve. E kietlen partvidéktől kezdve (a Kordillerai előhegyek és a Kordillera hegyláncz közt) befelé erdőtlen térségek húzódnak, a melyek az európai termékek termesztésére rendkívül alkalmasak. A tulajdonképeni Andok lánczai által elborított magas felföld részben kopár s legfeljebb a láma tenyésztésére alkalmas; de a nagyobb mélyedésekben már mérsékelt égalj honol és a felső Amazon és mellékvizaineinek hosszantos szűk völgyei trópusi növényzettel dicsekszenek. Az Andok kelet felé meredeken szakadnak az Amazonnak őserdővel borított vidéke felé, ennek magasabb régióiban a becses chinafa terem. Peru még most is gazdag nemes érczekben: az ezüst különösen a magasabb, az arany pedig az alacsonyabb helyeken fordul elő. Jelenleg azonban sokkal fontosabb a salétrom bányászata és a parti sziklákon és szigeteken a guano kiaknázása.

A lakosság legnagyobb részt az ősi peruiak utódjaiból áll, kik az ország magasabb részeiben laknak, míg a fehér lakosság a városokban és a partokon tartózkodik.

Főhelye: Lima, a tenger közelében narancskertek közt terül el, e város Déli Amerika nyugati partjának egyik legjelentékenyebb helye, 100,000 l. Kikötője: Callao, az előbbivel vasut által összekötve, 33,000 l. Arica Peru és Bolivia termékeinek fontos kiviteli helye. Cerro de Pasco az ezüsbányászat főhelye. Kuzko a régi főváros, nagyszerű épületek romjaival. — Az inkák birodalmának maradványai közül bámulatunkat különösen a nagy birodalmi út romjai költik fel, a mely út a Kordillera gerincein Quito és Kuzko közt (2000 klm.) vezetett, — s vele nagyszerűségre csak a chinai fal mérkőzhetik.

Peru rendkívül gazdag segédforrásokkal rendelkezik, csak hogy a kor-

mányzás nyomorult viszonyai nem engedik az egészséges fejlődést. A guáno-nyerésből befolyt milliók haszontalanul elfecséreltettek; csak a legújabb időben sikerült, az idegenek befolyása alatt, ez összegeket a vasutak építésére fordítani. Peru vasuti építkezései a világ legmerészebb alkotású műveikhez sorozhatók, ilyen pl. az *Areguipa* és *Puno* közti vasut, mely *Mont-Blanc* magasságban lépi át a *Kordillera* egyik lánczát. *

Bolivia köztársaság.

(1.280,000 □ klm. és 2.080,000 l.)

E köztársaság legnagyobb része hegyes vidéken terül el, csupán igen keskeny és sivatagszerű (*Atakama*hoz tartozik) területen érintkezik a tengerrel. Középső része az *Andok* több láncza (melyeken e hegyláncznak legmagasabb csúcsai található) által körülzárolt magas felföldet képez, mely zordon és déli részében teljesen pusztaság jellegű, de mindazáltal, a nemes érczek (különösen ezüst) bősége miatt, aránylag sűrű népességű. Kelet felé a felföld lépcsőzetesen ereszkedik a *Madeira* és mellékfolyóinak lapályához. Itt terjedelmes gyepek áthatolhatatlan őserdővel váltakoznak, mely utóbbiakban ép úgy, mint a szomszédos *Peruban*, becses *chinafák* találhatók. E kiterjedt terület gazdag trópusi növényzete (*kakao*, *kávé*, *czukor*, *ananász*, *bors*) azonban csak akkor nyer majd nagyobb jelentőséget, ha a *Madeira* vízeséseinek vasút által történő megkerülésével, megnyílik az út az *Amazon* felé. A lakosság túlnyomóan indiánokból áll, kik földműveléssel foglalkoznak; csupán délkeleten vannak még egyes független vad törzsek.

Főhelye: *Chuquisaca* (v. *Sucre*) *Madeira* és *Paraguay* közti (vízvázalztó) felföldön 3200 m. magasságban, 24,000 l. Legfontosabb város azonban *La Paz* a hatalmas *Illimani* tövében, nem messze *Titikaka* tótól, melyen gőzhajók járnak. A város 3700 m. magasságban fekszik, s kényelmesen közlekedhetik a perui *Punoval*, mely végpontja az *Areguipa-Punoi* vasútnak; — 76.000 l., kik nagyrészt indiánok s a régi peruiak utódjai. *Potosi* terméketlen hideg felföldön terül el, egykoron nagyon gazdag ezüstbányáiról volt nevezetes; e nemes érc fogytával a város is sülyed. A város 4000 m. magasságban van a tenger színe fölött, s azért a levegő oly

* Összehasonlítva a többi vasutakkal:

Szemerlingvasút (alagút) legnagyobb magassága	881 m.
Sz. Gotthardi vasúti alagút	1137 »
Mont-Cenis vasúti alagút	1335 »
Brennervasút	1367 »
Pacificvasút	2521 »
Vara-Cruz-Mexicoi vasút	2533 »
Areguipa-Punovasút	4580 »

ritka, hogy az európaiaknak a belégzés már nehézkes s így minden fárasztóbb munkára képtelenek.

Chile köztársaság.

(344,000 □ klm. és 2.500,000 l.)

Az összes délamerikai államok közt Chile az, mely függetlenségének kimondása után legrendezettebb és legbékésebb fejlődésnek örvend. A köztársaság az Andok és a tenger közti keskeny partvidéken terül el Boliviától egészen Patagoniáig. A partvidék legnagyobbbrészt vízszegény, de az északi része az u. n. Atakama sivatag igen gazdag salétromban és guanóban. A termékeny területek a rövid parti folyók mentében terülnek el; legtermékenyebb része egy hosszantás völgy, délen a parti Kodillera és Andok magas lánczai között. Az európai kulturnövények nagy része itt meghonosult; most már az érczeken kívül (réz, ezüst, arany, kén) a búza képezi a kivitel legfontosabb tárgyát. A lakosság szorgalmas és művelt, az állam állapota általában igen virágzó; vadon csupán csak a déli araukánok élnek.

Főhelye: S a n t i a g o, szép fekvése, gyönyörű épületei és lakóinak tisztasága és jóléte által tűnik ki; 150,000 l. E város vasúti összeköttetésben áll: V a l p a r a i s o («a paradicsom völgye») főkikötővel és a köztársaság legfontosabb városával. E város a Horn fokot körülhajózó hajók pihenője 97,000 l. C o q u i m b o mellett gazdag rézbányák vannak; C o p i a p o pedig a legtöbb ezüstöt szolgáltatja. — J u a n F e r n a n d e z, e chilei szigeten tartózkodott állítólag Cruzoe Robinson (tulajd. Selkirk Sándor hajós).

Argentína köztársaság (La Platai egyesült- államok).

(Patagoniával együtt 3.050,000 □ klm. és 1,800,000 l.)

Argentína területe nagyon különböző talajjal bír: Paránától keletre nagyon termékeny, de áttól nyugatra az alföld pampákba megy át, hol számos szarvasmarha és ló legelész és a siri csendet legfeljebb a jaguár bőgése vagy egy-egy madár sivitása szakítja meg. E beláthatlan síkságon itt-ott, különösen a Parana mentében, egyes telepítvények is láthatók, de általában e vadon daczol az ember munkájával. Nyugaton az Andok képeznek természetes határt, melyek éjszakon több lánczra és zord felföldre szakadnak; e hegységen a közlekedés csak néhány nehezen megközelíthető hágón át lehetséges. Újabb időben ugyan a földművelés nagy lendületet nyert a számos bevándorló által, mindazáltal főgazdagságát, a félig elvadult gauchok felügyelete alatt levő, marhacsordák képezik. Főkiviteli cikkek: gyapjú, bőrök, szarvak, faggyú, hús. A letelepült benszült és bevándorlott lakosságon

kívül, nyugaton még számos független indián törzs tartózkodik, kik folyton nyugtalanítják e telepítvényeket. E köztársaság is — függetlenségének kimondása óta — számos vérengző harc színhelye volt; újabb időben azonban itt is rend és jólét uralkodik s különösen a svájci bevándorlók földművelési telepei nagy virágzásnak örvendenek.

Főhelye: **Buenos Aires** (= jó szelek), a La Plata öbölserű torkolatánál, ez állam termékeinek főkiviteli helye és Európával való közlekedés középpontja. Utczáin kevés ember jár gyalog, még a koldusok is lóhátról koldulnak, 180,000 l. **Rosario** a Parana könyökénél; itt kezdődik azon vasút, mely a hajózható folyóhoz csatlakozik és két vonalban a pampákon keresztül az Andok felé viszen. **Mendoza**, az Andok keleti lejtőinél, a **Cumbre** és **Uspallata** hágók végénél, melyek Chile felé vezetnek. **Cordova**, 28.000 l. **Tucuman**, a Dulce völgyében, a Rosario és Cordova felől jövő vasút végpontja. **Santa Fé** (de la Vera-Cruz) a Salado mellett, környékén számos svájci gyarmattal.

Patagoniát Argentina köztársasághoz kell sorolnunk, összes indián lakóinak számát 2000-re becsülik.

Uruguay köztársaság (Banda Oriental).

187,000 □ klm. és fél millió l.)

E köztársaság területének csak északi része hegyes, déli vidékén és az Uruguay folyó mentében terjedelmes puszták terülnek el, melyeken (mint a tulajdonképeni pampákon) számos baromcsorda (szarvasmarha, juh) legel. A köztársaság húst, húskivonatot, faggyút és bőrt szállít kifelé. A lakosság $\frac{1}{3}$ -da idegen s jobbára városokban tartózkodik. Főhelye: **Montevideo**, a tengerbe szökellő dombon terül el s főkereskedelmi város, 100,000 l. **Fray Bentos** az Uruguay mellett, nagyszerű húskivonatgyártásáról nevezetes.

Paraguay köztársaság.

(238,000 □ klm. és 300,000 l.)

Déli-Amerika ezen egyedüli belföldi államát egykoron jezsuiták gyarmatosították. A köztársaság a Parana és Paraguay folyók közt terül el; északon alacsony hegyek borítják, melyek dél felé lassan alföldbe mennek át. Termékeny talaja, jó legelői és becses erdői szerencsés országgá teszik. Fő termékek a paraguayi tea és a dohány. A lakosság majdnem kizárólag indiánokból áll, kik a 17-ik század óta művelődnek és szorgalmuk, valamint előjáróságuk iránti ragaszkodásuk által tűnnek ki. Főváros: **Asuncion** a Paraguay mellett, nagyrészt agyaggunyhókból áll, 20,000 l.

Brazília császárság.

(8.337,000 □ klm. és 11 millió l.)

Dél-Amerika legnagyobb és legfontosabb állama Brazília, ez egyszersmind Amerika egyedüli monarchiája. Ezen, kiterjedésre nézve Európát megközelítő császárság, majdnem egészen a forró öv alatt van s legnagyobb részét az Amazon és mellékvei által öntözött óriási lapályon terül el. A lapály őserdejének buja növényzete egyedül áll a maga nemében s valószínűleg örökké dacolni fog az ember irtó munkásságával. A föld művelése egyedül a déli és keleti részeken tudott meggyökeresedni, hol a talaj felette gazdag kincseit már nagyban kezdik kiaknázni. Ellenben az Amazon környékén a pálmák és liánok legkülönbözőbb alakjai burjánzanak és a kakao-aratások az indiánok majdnem összes életszükségleteit fedezik; keleten pedig cukornád, dohány, gyapot és különösen kávé természetlik, ez utóbbi a Rio név alatt jó a kereskedésbe s mennyiségre nézve a világ összes kávétermesztésének több mint felét képezi. A déli vidékek a matetáa-termesztés és baromtenyésztés által tűnnek ki. Nincs ország, mely haszon- és festőfák gazdagságára nézve mérkőzhetnék Brazíliával; halbőségre nézve pedig az Amazon és mellékfolyói a világ összes folyóit felülmúlják. Az erdőben jaguárok és kigyók, gyönyörű tollazatú madárfajták és sok tekintetben sajtyszerű rovarok tartózkodnak. Ásványországból gyémánt, arany, ezüst, higany, réz és vas említendő. — Az égalj általában egészséges, és a nagy terület daczára meg lehetőszen egyenletes.

A lakosság tömege nagyon egyenlőtlenül oszlik el; legsűrűbb a lakosság a parti városokban, míg a belső vidéken sok ezer négyszög klm.-nyi terület lakatlan; az őserdők terjedelmes régiója az indiánok tartózkodási helye. A birodalom keleti részeiben nagyon sok szerecsen lakik, kiknek nagy része még rabszolgaságban sínlődik.* A városi lakosság nagyrészt a portugallok utódjaiból áll; — délen számos európai (különösen német) gyarmat van. — Brazília kereskedése jelentékeny; a kivitt nyerstermékek fele Éjszak-Amerikába megy. Újabb időben nagy gondot fordítanak a vasútak és utak építésére, úgy szintén sok történik a gőzhajózás érdekében is. A népnevelés örvendetesen halad, sőt a tudományok is gondos ápolásban részesülnek. A császárság területre és lakosságra nézve igen eltérő tartományokra osztatik fel. Az összes fontosabb városok az oceán partján vannak.

Rio de Janeiro (olv. Rio dö Zsanéjro) vagy röviden Rio, Brazília fővárosa, gyönyörű fekvésű hegyek által körülzárolt öböl körül terül el, mely a világ legszebb és legkiterjedtebb kikötőjét szolgáltatja, hol a világ összes hadihajói kényelmesen elférhetnének. Az utcák tisztátalansága

* Az 1871. szept. 28-án túl született összes szerecsenek szabadokká nyilvánítottak; — már több év óta tiltva van a rabszolgák behozatala.

és részben a város posványos környéke azonban egészségtelenné teszik vidékét. Rio a birodalom főkereskedőhelye, a kávé-kivitel legfontosabb kikötője és a gyémántkereskedés középpontja. Van 275,000 l. Bahia, Brazília legrégebb városa, szép kikötővel, cukor- és dohány-kivittel, 130,000 l. Pernambuco, a birodalom harmadik kereskedővárosa Brazília legkeletibb szögénél, a legszebb festőfa kivitelével (Fernambuk), 117,000 l. San Luiz de Maranhao, a jól művelt Maranhao szigetén, megerősített kikötőhely, 32,000 l. Para vagy Belem, az Amazon torkolatánál. Az Amazon hajózásának kiindulási pontja, fontos kereskedő hely, 35,000 l. Porto Alegre, a legdélibb fekvésű nevezetes kikötő, 25,000 l. — A császárság belsejében: Ouro Preto (vagy Villa Rica), az aranyban és ezüstben gazdag Minas Geraes nevű tartományban. Diamantino a Matto-Grosso nevű második gyémánt-területen. Manaos az Amazon mellett, fontos kereskedelmi hely. Tabatinga, az Amazon gőzhajózásának végpontja, a perui kereskedők gyűlhelye. Villa-Maria, Bolivia határán, fő és majdnem egyedüli kereskedése az ipecacuana (hányási szer).

Guyana.

(462,000 □ klm. és 340,000 l.)

Guyanának, Brazília és Venezuela által körülzárolt partvidéke az egyedüli európai birtok Déli-Amerikában. E partvidék nagyobb nyugati része az angoloké, a középső terület pedig a hollandoké, és végre a keleti részt a francziák bírják. Guyana belseje hegyes és őserdővel borított, a melybe a vad indiánok miatt lehetetlen behatolni. A gyarmatosítás egyedül a termékeny de egészségtelen partvidékre szorítkozik. Brit-Guyanában különösen cukornád, de kávé is termesztetik; a munkások — a rabszolgaság eltörlése után — főleg chinaiak (kulik). Főhely: Georgetown, 37,000 l. Az egykoron nagyon virágzó Hollandi-Guyana (Surinam) főhelye: Paramaribo, 22,000 l. Francia-Guyanában jelentékeny mennyiségű cukor, kávé, gyapot és bors nyeretik; újabb időben a jövedelmező aranymosás nagy változásokat idézett itt elő. Cayenne, száműzetési hely; hírhedt egészség, telen égaljáról.

Patagonia, Tűzföld és Déli-Sarki szigetek.

Patagonia keleti részének róna és erdőtlen térségén kiterjedt legelők vannak, melyek tavakkal és mocsárokkal váltakoznak. Nyugaton az Andok meredeken szakadnak a Nagy-oczeán fjordoban gazdag partjaira, melyek előtt számos sziget terül el. Habár Patagonia a mérsékelt égöv alatt terül el, mégis, különösen a keleti része, nyáron nagyon forró, télen ellenben oly hideg, mint Skandinávia.

Mióta Chile lemondott Patagoniáról, a La Platai államok igénylik azt, tényleg azonban vad indiánok birtokában van, kik testnagyságuk által tűnnek ki.

A **Tűzföld** * azon szigeteket foglalja magában, melyek Amerika déli csúcsa előtt fekszenek és a szárazföldtől a Magalhaens-út által vannak elválasztva. A legdélibb sziget déli csúcsát *H o o r n* foknak hívják. Az összes szigetek rendkívül szaggatottak, csak az alacsonyabb helyeken vannak erdők, az örökös hóhatár már 1000 méternél kezdődik. Lakói, a kis peserák, a műveltség igen alacsony fokán állanak.

A **Falklandiszigetek** az angolok birtokában vannak, kik azokat gyarmatosítani kezdik, hogy a déli vidékeken az angol halászok és hajók élelmezését és felszerelését megkönnyítsék.

A déli szélesség 53° , $57'$ és 54° , $57'$ közt vannak a **Déli Georgia és György király szigetei**, melyeken ugyan sok jó kikötő van, csak hogy a jég nagyon nehezíti a közeledést.

A **Sandwichföld** a déli sz. 56° — 59° közt, barátságtalan és zord szigetvilág, melyen hiányzik a növényzet, s csupán halászok látogatják.

A **Déli Orkádok** a d. sz. 60° — 61° közt; számos madár és tengeri állat népesíti partjait.

A **Déli Shetland** szigeteken (61° — 63° f. k.) szintén sok tengeri madár és állat tartózkodik.

A déli sark körül egy nagyobb szárazföld vagy pedig sok nagyobb és kisebb sziget látszik elterülni. Mindezen sarki szárazterületek vagy szigetek, örökös jéggel borítottak és igen zordonak. A tenger igen gazdag állatokban, melyek a déli sark sajátzerű faunájához tartoznak. Emberek nyomát sehol sem sikerült felfedezni.

* Nevét azon sok tűztől nyerte, melylyel a bennszülöttek jeleket adnak egymásnak.